

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет дошкільної і технологічної освіти
Кафедра дошкільної освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Ковшар О.В. Реєстраційний № _____

«__» _____ 2020 р.

«__» _____ 2020 р.

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ
ЗАСОБОМ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА

Кваліфікаційна робота студентки
групи ДВП м-15
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Гримайло Лілії Олегівни

Керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Іншаков А. Є.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	8
1.1 Дефініції духовно-морального виховання дітей дошкільного віку.....	8
1.2 Духовно-моральне виховання та формування моральних цінностей дітей дошкільного віку.....	13
1.3 Вплив художнього слова на формування високих моральних цінностей дітей передшкільного віку.....	27
Висновки з розділу 1.....	33
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ВПЛИВУ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	35
2.1. Визначення рівня сформованості моральних цінностей дітей передшкільного віку	35
2.2. Впровадження методики формування моральних цінностей дітей 5-6 – го р. ж.....	41
2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи	45
Висновки з розділу 2.....	48
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53
ДОДАТКИ.....	59

ВСТУП

Актуальність дослідження. Нині сучасне суспільство впевнено крокує до змін, що так притаманні інформаційній цивілізації. Підвладні таким змінам, соціально-економічні процеси впливають на розвиток кожної окремої особистості та, зумовлюючи модифікацію покоління, – порушують його минулі ціннісні орієнтири, мотивуючи на пошук нових.

Сьогоднішній процес трансформації «поля цінностей», протидія матеріальних цінностей з моральними – окреслює явище кризи духовно-моральної культури сучасності. Дестабілізація суспільства, його складна суперечливість ціннісних орієнтирів та сьогоднішніх життєвих пріоритетів значно впливає на морально-духовну складову формування особистості представників нинішнього покоління [43, с. 31].

Сьогодні, у відповідальний період національного відродження України, в умовах реформування системи освіти, на шляху до вирішення завдань з виховання гармонійної, всебічно-розвиненої особистості, проблема формування моральних цінностей з дошкільного дитинства набуває гострої актуальності. [43, с. 15].

В освітній політиці України діє встановлена нормативно-правова база. За законом «Про дошкільну освіту» дошкільна освіта – це «цілісний процес, спрямований на формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду» [45].

Державні нормативні документи зазначають та обґрунтовують необхідність забезпечення духовного розвитку молодого покоління, виховання моральних цінностей кожної особистості в суспільстві. Такими документами є Базовий компонент дошкільної освіти, який ґрунтується на основних положеннях Міжнародної конвенції ООН про права дитини, Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», а також чинні освітні програми розвитку дітей дошкільного віку. [9, с. 3-5].

У Базовому компоненті дошкільної освіти значна увага приділяється важливості морально-духовного здоров'я дитини, виховання її моральних

цінностей та орієнтацій як внутрішнього стрижня особистості. Так, одним із найважливіших завдань дошкільної освіти, що він визначає, є «надання пріоритету соціально-моральному розвитку особистості, формування в дітей уміння узгоджувати особисті інтереси з колективними» [2, с. 5].

За Законом України «Про дошкільну освіту» завданням виховання дітей дошкільного віку є допомога, сприяння набуттю дитиною життєвого досвіду, формування в неї основних норм загальнолюдської моралі та гідності [45].

Відповідно до змісту діючих освітніх програм розвитку дитини дошкільного віку («Українське дошкілля», «Дитина», «Впевнений старт», «Я у Світі» та ін.) духовно-моральне виховання дітей є базисом формування гармонійно-розвиненої особистості, де пріоритетного значення набувають родинне й суспільне виховання як принцип формування моральних цінностей дошкільника [6; 15; 40; 71].

Парціальна програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі», авторкою якої є Л. Лохвицька, поглиблено висвітлює основні положення морального виховання дітей, окреслює основні питання з проблеми морального виховання дітей, представлені в усіх освітніх лініях інваріантної складової Базового компонента дошкільної освіти. Матеріал програми має уніфікований виклад та показники моральної компетенції дошкільників [32].

Система моральних цінностей виступає певним механізмом психологічних рушійних сил особистості, в процесі обирання напрямку власного розвитку, є фундаментом, який закладає подальшу форму реалізації намірів дитини у майбутньому, намічених нею цілей, уподобань та життєвих пріоритетів, вже дорослою людиною [34, с. 53].

Людські цінності можуть бути моральними і матеріальними, проте, в будь-якому випадку, вони є абстрактними явищами та констатуються самою людиною і як зазначає Т. Піроженко: «...пов'язано це з тим, що сама оцінка –

це справа розуму людини, його смаку, переваг, симпатій, потреб, цілей, ідеалів і т.д.» [42, с. 6].

Л. Лохвицька, обґрунтовуючи значення морального виховання, зазначає: «Моральні цінності проявляються в діяльності особистості як гуманні ідеали в міжособистісних взаєминах» [34, с. 53].

Процес формування моральних цінностей починається ще в період дошкільного дитинства. Психіка дітей передшкільного віку характеризується специфічним формуванням системи особистісних новоутворень, які в подальшому житті визначають становлення моральних цінностей дитини. Такими новоутвореннями є: емоційна уява, емпатія, розвиток довільної поведінки та її саморегуляції, поява «етичних інстанцій», формування оцінних еталонів, ієрархія мотивів, де провідного значення набувають мотиви саме морального змісту [43, с. 245].

Отже, сенситивним для формування моральних цінностей є старший дошкільний вік.

Проблема формування моральних цінностей дошкільників у різних аспектах досліджувалася багатьма видатними представниками педагогічної думки, а також, порушується сучасними науковцями (К Ушинського [61], В. Сухомлинського [54], Л. Божович [11], Н. Гавриш [13], С. Русової [49], А. Богуш [8], Г. Беленької [4], А. Савченко [51], С. Нерянової [38], С. Медведєвої [35], І. Сухорукової [56], Т. Поніманської [44], Л. Лохвицькою [33] та ін.)

Дошкільна освіта, як початкова ланка в цілісному освітньому вимірі, виступає фундаментом для закладання основ духовного світу людини, її моральних цінностей та орієнтирів по життю [41, с. 107]. Серед мистецтв, які впливають на формування морально-духовних цінностей людини, велику перевагу має художнє слово, що активно впливає на почуття й розум дитини передшкільного віку. На жаль, сучасні діти, у «погоні за дорослим світом», ще не готовими до нього, дедалі частіше віддаляються від духовних зразків художнього слова, віддаючи свій час, бажання та інтерес речам і явищам

матеріального значення [63]. Саме тому проблема формування моральних цінностей дітей передшкільного віку засобом художнього слова є актуальною і потребує подальшого дослідження.

Мета дослідження – виявити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити результативність використання засобу художнього слова в процесі формування моральних цінностей дітей передшкільного віку.

Обрана тема зумовила такі **завдання дослідження**:

— виявити стан дослідження проблеми формування моральних цінностей у психолого-педагогічній літературі;

— опрацювати, визначити і сформулювати зміст понять «моральність», «цінності» і «моральні цінності»;

— теоретично обґрунтувати вплив художнього слова на формування моральних цінностей дітей передшкільного віку.

— розробити та апробувати систему роботи щодо застосування художнього слова як засобу формування моральних цінностей дітей передшкільного віку в освітній діяльності;

— визначити та сформулювати на основі результатів експерименту необхідність та дієвість використання художнього слова як засобу формування моральних цінностей дітей передшкільного віку.

Об'єкт дослідження – формування моральних цінностей дітей передшкільного віку.

Предмет дослідження – художнє слово як засіб формування моральних цінностей дітей перед шкільного віку.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні: процес формування моральних цінностей дітей дошкільного віку буде ефективнішим із урахуванням засобу художнього слова, що в майбутньому, дасть можливість долати дефіцит високоморальних духовних орієнтирів особистості сучасного світу.

У процесі дослідження для розв'язання поставлених завдань і перевірки висунутого припущення використано комплекс **методів:**

— теоретичні: аналіз і синтез наукової, навчально-методичної літератури, що надало змогу порівняти різні погляди на досліджувану проблему, визначити її поняттєво-категоріальний апарат, критерії та показники стану системи моральних цінностей.

— емпіричні: цілеспрямоване та систематичне спостереження за навчальною діяльністю дошкільників, бесіда, аналіз документації, педагогічний експеримент, які допомогли виявити результативність експериментальної роботи, установити ефективність розробленої програми дослідження;

в) статистичні: здійснення аналізу емпіричних даних.

Практичне значення одержаних результатів: результати дослідження можуть бути впроваджені в освітній процес закладів дошкільної освіти.

Експериментальна база дослідження:

Комунальний заклад «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №42» Криворізької міської ради.

Апробація результатів роботи: основні положення експериментальної роботи висвітлювалися в збірнику наукових і навчально-методичних праць «Наукові здобутки студентів з дошкільної освіти» (м. Кривий Ріг, 2020 р.).

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків із розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 52 с.

РОЗДІЛ 1

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ ХУДОЖНБОГО СЛОВА ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Дефініції духовно-морального виховання дітей дошкільного віку.

На сучасному етапі розвитку нашої держави стан системи освіти в період її реформування передбачає розв'язання низки проблем з повноцінного та гармонійного розвитку кожного громадянина, де суттєвим компонентом виступає організація духовно-морального виховання, формування особистісної системи моральних цінностей. Вирішення окреслених завдань санкціонує покращення соціально-моральної атмосфери в суспільстві, дозволить запобігти негативним тенденціям у розвитку сучасного «Альфа-покоління», таким як прагматичність мислення, низька сконцентрованість на моральних цінностях у результаті високих вимог до матеріального благополуччя, «емоційна глухота», внаслідок низького рівня емоційного інтелекту тощо [62, с. 205].

Аналіз психолого-педагогічних досліджень свідчить, що в розвитку особистості пріоритетною є духовно-моральна складова [66, с. 311]. Духовно-моральне виховання передбачає, перш за все, формування поглядів, переконань особистої спрямованості, духовно-моральних якостей, та формування моральних цінностей, які надають високодуховного значення людським думкам і вчинкам [66, с. 312].

Порушуючи проблему виховання моральних цінностей дошкільників, дослідники обґрунтовують її сутність трактуючи основні дефініції морально-духовного виховання: «мораль», «моральність», «духовність», «цінності», «моральні цінності».

Аналіз філософських та педагогічних літературних джерел дає змогу визначити, що мораль – це духовно-культурна рушійна сила регуляції поведінки та самовдосконалення особистості й соціуму загалом на основі

системи уявлень, у яких центральними є норми поведінки, моральні цінності, принципи соціалізації, ставлення до оточуючих [21, с. 82].

Мораль – є суб'єктивною свідомістю індивіда, яка базується, перш за все, на свободі та охоплює його переконання з усіма наявними мотивами поведінки, метою життя і намірами [15, с. 582].

Т. Поніманська порівнює актуальність значення моралі із сучасними явищами, такими як політика, сучасна культура, вважаючи, що на всіх етапах розвитку суспільства мораль є невід'ємною складовою життя кожної людини, виступає важливим механізмом регуляції людської поведінки й суспільних відносин. Дослідниця пояснює, що моральний розвиток особистості вбачається у сповідуванні власної системи поглядів, уявлень, моральних цінностей, що регулюють поведінку [44, с. 210].

Варто зауважити, що «мораль» і «моральність» у багатьох випадках представлені синонімами, хоча, ще в давніх філософських джерелах ці дефініції були розмежовані. Пояснення наступне: ототожнення дієвої, живої моральності із певним переліком моральних норм, копіюючи їх, лише позбавить суспільство можливості історично засвоювати соціальний досвід, творити нові форми морального спілкування та співжиття в подальшому [50, с. 149]. Тобто, «моральність» містить у своєму сенсі першопочаток постійного морального розвитку.

Варто зазначити, що останні дослідження морально-духовного виховання дітей дошкільного віку висвітлюють узгодженість дефініції «моральність» з поняттям духовності. Розглянемо останнє більш детально.

За «Українським педагогічним словником» С. Гончаренко «духовність» визначається як індивідуально-виражене поєднання двох фундаментальних потреб людини в системі її особистісних мотивів: потреби для власного пізнання та потреби жити, діяти «для інших» [14, с. 106].

На думку, Г. Шевченко, духовність не існує без людини і виступає внутрішньою силою особистості, яка мотивує постійно змінюватись,

вдосконалюватись, «перемагаючи» наявні слабкості, помилки чи недоліки [69, с. 9].

Духовність, на думку А. Богуш і Н. Химич, – це інтелектуально чуттєвий, внутрішній емоційний стан особистості, ціннісний скарб її духовного світу, який характеризує кожную особистість як індивідуальність, виражаючи її істинні наміри, інтереси, пріоритети потреб, прагнення та переконання. Покликання кожного з нас – це, перш за все, гідне служіння «високому» на засадах Істини, Добра та Краси [67, с. 312; 8; с. 18-23].

Розглядаючи подібні трактування сутності понять «мораль» і «духовність», слід зазначити, що вони не є тотожними [67, с. 311].

На думку Т. Тюріної, людська мораль і духовність – це зовсім різні характеристики особистісного розвитку людини. Дослідниці зазначає: «Моральність передбачає орієнтацію людини, перш за все, на суспільно-історичні норми та цінності, на конкретні оцінки інших, спільноти... Духовність – це здатність людини бути вільною, незалежною, самостійною. Розуміючи відносність моральних критеріїв, що діють у суспільстві, високодуховна людина приймає рішення, виходячи із вищого розуміння добра, блага, істини, орієнтуючись на своє Вище Духовне «Я», усвідомлення призначення й сенсу свого життя» [59, с. 133].

Таким чином, з порівняння наукового доробку вищеназваних науковців впливає необхідність чіткого формулювання дефініції «моральність». Отже, на нашу думку, моральність можна визначити, як духовно-моральну характеристику особистості, яка виявляє внутрішні потреби, мотиви та норми поведінки людини, ідентифікуючи її як індивіда, що живе та розвивається за моральними канонами.

Активно популяризуються дослідження дефініцій, «моральність» і «духовність» в аспекті християнських цінностей. Представниками такої теорії є українські вчені А. Богуш [7], Н. Лисенко [30], О. Сухомлинська [55] та інші.

Відомий педагог К. Ушинський стверджував: «Є лише один ідеал досконалості..., це ідеал, представлений нам християнством...» [1, с. 52]. О. Сухомлинська зазначає: «В останнє десятиліття дедалі більше політичних і культурних діячів, учителів, батьків звертаються до християнських моральних цінностей як найбільш стійких, універсальних, не підвладних політичній та ідеологічній кон'юнктурі» [55, с. 32]. Вона підкреслює, що останнім часом сучасне суспільство поступово згадує етичні основи християнських цінностей, має бажання їх освоювати, незважаючи на штучне відлучення від них в часи минулих десятиліть. Дослідниця впевнена, що у сьогоденній кризовій ситуації гострого дефіциту морально-ціннісних орієнтацій, саме християнські основи відіграють дедалі вагомішу роль у морально-духовному вихованні сучасних дітей [55, с. 33].

Аналізуючи означену проблему, поступово, ми звертаємо увагу на дослідження поняття «цінності», суть якого в сучасних словниках з філософії, культурології та психології представлена трьома підходами:

— «цінність» як значущість для суспільства певних явищ та об'єктів, не за притаманними їм властивостями, а за залученням їх до людської сфери життєдіяльності, загальносуспільних інтересів та потреб;

— «цінність» як особисте ставлення кожної людини до навколишнього світу, на основі взаємозв'язку чуттєвого та раціонального в системі цінностей особистості;

— «цінність» як сукупність ідей, переконань, які мають роль еталонів правильного, чим і визначають морально-духовну спрямованість свідомості особистості [63, с. 90].

Так, М. Федорова тлумачить «цінності» як важливий, значущий для людини сенс певних навколишніх об'єктів, подій, явищ, абстрактних ідей, переконань, дій та вчинків, що виступають еталоном «належного», «доброго», несучи собою суспільні ідеали у світ [63, с. 90].

Таким чином, можна стверджувати, що «цінності» мають значення суб'єктивно-об'єктивного утворення, тому що з об'єктивної точки зору, вони функціонують в реаліях соціокультурних відносин, а з суб'єктивної – усвідомлюються та переживаються людьми, в якості їх ціннісних орієнтацій, дій, цілей, норм та ідеалів. Саме тому, тлумачити «цінність» лише через призму «значимості», надаючи їй сенс оцінки, недостатньо, адже в аспекті людського життя це поняття визначає щось «бажане», «норму», «великі цілі», як те, що є «ідеалом».

Поняття «моральних цінностей» відображає істинну значимість для кожної окремої особистості сенсу певних ідей, потреб, дій і вчинків, що об'єднуються в понятті «добро», спрямовані на іншу особистість й викорінюють матеріальний елемент «корисності» [63, с. 90].

Моральні цінності можуть бути властиві людині лише в тому випадку, коли носієм їх є духовна інтенція поведінки, що підлягає відповідній етичній оцінці. Вони завжди базуються на емоціях та спрямовуються на іншу особистість у відносинах [64, с. 105-107].

Однак, М. Каган зауважує, що вчинок, як такий, може підлягати або утилітарній оцінці (бути корисним чи шкідливим), або естетичній (красивий чи огидний). Якщо ми говоримо про етичне значення, то за таким критерієм оцінюється не вчинок, а мотиви, внутрішні імпульси свідомості людини, що зумовили його здійснення. Тільки багаторазове, самостійне здійснення морального вибору, здатність нести відповідальність за власні вчинки сприяє утвердженню моральності, тоді як «інструментом» моральної свідомості є людська совість та внутрішня мотивація до моральних вчинків [64, с. 111].

Таким чином, аналіз наукової літератури дав змогу виокремити такі особливості моральних цінностей:

- загальна значимість;
- підкоріненість, приналежність людини;
- спрямованість на іншу особистість;
- сильний зв'язок з волею;

— є ціннісною якістю у структурі особистості [63, с. 90].

Отже, нами було з'ясовано, що теоретичними засадами морально-духовного виховання є взаємозалежні дефініції духовності, моральності та моральних цінностей. Духовно-моральний напрям виховання передбачає узгодження його основних дефініцій, з метою формування духовного стержня особистості й високоморальних орієнтирів, які вона свідомо обирає і спрямовує на інших.

1.2. Духовно-моральне виховання та формування моральних цінностей дітей передшкільного віку

Духовна культура особистості є кризовим явищем XXI століття. На жаль, проблема сучасного виховання полягає в неправильній трансляції навколишнього майбутнім поколінням, зокрема, спрямованості виховних зусиль на формування людини лише «ззовні», що виявляється у «збідності» духовних ціннісних орієнтацій сучасних дітей.

Так, зазначаючи, що душі молодого покоління є розореними, спустошеними та перекрученими, Р. Сабадишин підкреслює: «Ми розучилися будувати внутрішній світ людини» [50, с. 149-150]. Вважаємо, що протистояти такому ганебному явищу в суспільстві може лише системне морально-духовне виховання дітей [66, с. 311].

У «Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України», визначено, що одним із провідних напрямів виховання сьогодення виступає духовно-моральне виховання дітей, що має відповідати і нагальним викликам сучасності нинішнього покоління, і прийдешнім поколінням, заклавши підвалини для формування їх свідомості [22, с. 1-2].

Духовно-моральне виховання – це процес, що підлягає цілеспрямованій організації та стимулюванню різносторонньої діяльності людини, спілкуванню, оволодінню нею духовною культурою, ціннісним ставленням до навколишньої дійсності [12, с. 210].

Дослідник І. Бех, зауважуючи, що дитина не народжується з мораллю, а виховується, наголошує, що тільки виховання є особливим, формотворчим фундаментом морально-духовного розвитку особистості, що задає моральні імпульси: жити на полюсі добра чи зла [5, с. 61].

І. Гончаренко визначає дане поняття як процес формування моральної свідомості людини, що супроводжується розвитком морального почуття та поведінки людини [14, с. 2016].

Аналіз Базового компоненту дошкільної освіти дозволив резюмувати низку цілей духовно-морального виховання, які чітко окреслені в освітніх лініях державного стандарту дошкільної освіти:

— формування особистісно-оцінної компетенції (Освітня лінія «Особистість дитини»);

— формування навичок соціально визнаної поведінки, розуміння понять «сім'я», «родина», «сімейні традиції», «родинне співчуття», «повага до дорослих», «дружня взаємодія», «культурне співдружжя» тощо (Освітня лінія «Дитина в соціумі»);

— формування таких ціннісних орієнтацій, як любов до природи, та всього живого, прагнення до щастя, співпереживання (Освітня лінія «Дитина в природному довкіллі»);

— формування емоційної сфери як рушійної сили до розуміння оточуючих, світу культури й мистецтва (Освітня лінія «Дитина у світі культури»);

— виховання дружнього ставлення до взаємодії з однолітками, партнерської взаємодії, гуманних відносин, формування навичок висловлювати власні оцінно-етичні судження (Освітня лінія «Гра дитини»);

— забезпечення духовно-емоційного розвитку дітей через патріотичний зв'язок, що відображується в таких національних цінностях: родина, щастя, здоров'я, дружба, співпереживання, наполегливість, впевненість (Освітня лінія «Мовлення дитини») [2].

Аналіз чинних освітніх програм дозволив нам окреслити ключові положення у сфері формування моральних цінностей дошкільників.

Наприклад, програма «Впевнений старт» націлює на необхідність виховання високих моральних якостей дитини (чуйності, доброти, взаємодопомоги, справедливості тощо) [40].

Програма «Українське дошкілля» ознайомлює педагогів з окремою рубрикою «Духовне виховання», метою якої є формування в дошкільників моральних цінностей, сприяння засвоєнню дітьми уявлень про «духовний ідеал людини», вчити виокремлювати власні моральні якості та оточуючих, формувати уявлення про гідні духовно-моральні відносини між людьми, вчити правильно реагувати на аморальні вчинки в суспільстві, ознайомлювати з народними, християнськими принципами моралі [6].

Л. Лохвицька, авторка парціальної програми «Скарбниця моралі» виокремлює завдання морального виховання дітей дошкільного віку за аспектом становлення і розвитку особистісної «Я-концепції» дитини та аспектом її соціального зростання. Основні з них:

- формування системи моральних уявлень про моральні цінності, норми поведінки, що складають систему моральної свідомості дитини та самосвідомості;
- розвиток емоційної активності дітей, формування моральних почуттів;
- формування правильних орієнтирів у моральних вчинках;
- стимулювання дітей до прагнення морального образу «Я»;
- формування критичного мислення та моральної самооцінки;
- виховання довіри та поваги до дорослих, які є прикладом правильної моральної поведінки;
- формування навичок колаборації у спілкування з ровесниками;
- виховання гуманістичного ставлення дітей до інших людей, народів, культури та їх надбань [32, с. 41-42].

Таким чином, зазначені завдання з морального виховання дітей дошкільного віку відображають ідею про те, що даний процес залежить від впливу оточення на дітей, і характеризується такими взаємооберненими відношеннями: дитина і природа, дитина і світ предметів, дитина і люди.

Для вирішення окреслених завдань, виокремлюють такі основні шляхи:

- шанобливе ставлення педагога до кожного вихованця;
- організована спільна діяльність дорослих і дітей у повсякденному житті;
- емоційний комфорт у спілкування дитини з однолітками [32, с. 42].

Проаналізувавши рекомендації програми «Скарбниця моралі» щодо реалізації висвітлених завдань, можна виокремити такі основні принципи морального виховання:

- наочності;
- доступності;
- почуття міри;
- систематичності та послідовності;
- варіативності;
- інтегрованості;
- співпраці;
- врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей;
- відходу від моралізування;
- зв'язку практичної діяльності із набутим життєвим досвідом [32, с. 43].

Правильний психолого-педагогічний супровід є необхідною умовою, успішності процесу морального виховання, що спирається на знання основних його закономірностей. З них:

- Білатеральність, що передбачає двосторонність освітнього процесу, з позицію вихованця, як його активного співучасника.

- Особистісна орієнтовність, яка вимагає пошуку індивідуальних впливів на особистість кожної окремої дитини. Забезпечуючи.
- Реляційна орієнтовність, яка прогнозує формування взаємин дітей з навколишньою дійсністю, виявлення особистісного ставлення до неї, яке свідчить про рівень моральної вихованості, знань про норми поведінки, та їх інтеріоризацію, як власних моральних цінностей.
- Варіювання, яке характеризує моральний розвиток, як нерівномірний та динамічний процес. [32, с. 43].

Досягнення цілей на основі сформованих моральних цінностей стимулює особистість до набуття нового досвіду, постановки нових завдань перед собою, задовольнивши всі моральні потреби. В свою чергу, досягнутий рівень саморозвитку поступово створює нове підґрунтя для вдосконалення системи духовної культури особистості загалом. Авжеж, не оминати той факт, що даний процес становлення й стабілізації цілісної системи моральних цінностей залежить від поетапного, індивідуального розвитку людини в онтогенезі, що викликає низку вихідних запитань про те, який саме період життя для цього є сенситивним [36, с. 30-34]. проблемні питання в різних країнах та у різний час розглядалися багатьма педагогами та психологами, які переконані, що засади духовності особистості формуються в дошкільному дитинстві [17, с. 6].

На основі багатьох досліджень, найприйнятнішим періодом для моральних основ особистості є дошкільний вік, для якого характерні такі особливості: психічна пластичність, емоційна чутливість, та виникнення моральних почуттів, новоутворення, що проявляються в усвідомленні власних мотивів, поява внутрішніх моральних інстанцій, а також певні психологічні передумови:

- потреба в соціалізації;
- орієнтація на дорослого як на ідеальний приклад поведінки, а на оцінку однолітків як на умову комфортного спілкування з ними;

— інтерес до важливих суспільству явищ, що включає знайомство з моральними нормами;

— розуміння моральних норм як регулятора взаємин з оточуючими;

— бажання та здатність пов'язувати особисті прагнення із суспільними мотивами [23, с. 113-134]

Дошкільний вік є унікальним в аспекті духовно-морального розвитку, адже саме в цей період закладаються основи образного сприймання навколишнього світу, який є новим та цікавим для дитини. Цей період життя насичений першими кроками до формування духовного ідеалу, вибором моральних цінностей [18].

Інтерес до питання формування моральних цінностей дошкільників висвітлюється в наукових працях педагогів здавна [21, с. 81-90].

А. Богуш, вважаючи, що духовно-моральне виховання потрібно починати з дошкільного віку, коли душа дитини надзвичайно ніжна та чутлива, зазначає: «Дитяче серце надзвичайно сприятливе до всього. Воно м'яке, наче віск, на якому відображається відбиток притиснутої до нього печатки» [10, с. 16].

М. Фіцула вважає, що моральне виховання – це процес, який має охоплювати діяльність школи і батьків, формувати в дітей стійкі моральні якості, цінності, почуття, поведінку на основі досвіду засвоєння морально-духовних ідеалів, загальнолюдських цінностей [65, с. 254].

За даними досліджень багатьох психологів моральні орієнтації певною мірою скеровують поведінку дітей, є джерелом внутрішніх регулятивних механізмів [23, с. 161-166].

С. Русова моральне виховання розглядала як складний, цілісний процес, що спрямований на формування моральної свідомості, моральних почуттів, цінностей, «людяної» поведінки дітей. Так, дослідниця наголошувала на важливості формування в дітей таких моральних якостей, як хоробрість, справедливість, чесність, вбачаючи їх основою для подальшого становлення духовно-розвиненої особистості [49, с. 64-72].

Не обійшла авторка й проблему морального виховання у спектрі навчальної діяльності дітей, вважаючи, що навчання – необхідний засіб морального виховання, зауважує: «Моральне виховання не може проводитися якимось окремо: ним має бути пройняте все навчання, все життя» [49, с. 55-72].

Л. Божович звернула особливу увагу на процес пізнання дитиною навколишнього світу, стверджуючи, що дошкільники засвоюють з довкілля лише те, що відповідає їх потребам та мотивам. Наприклад, досліджуючи окреслене питання, авторка довела, що моральні почуття дитини, моральна свідомість та її моральна поведінка тісно взаємопов'язані між собою, а умовою інтеріоризації загальноприйнятих моральних норм та цінностей у внутрішні «закони» є соціалізація, адже лише в такому випадку сприйняті норми та приклади поведінки стають для дитини важливими [11, с. 257].

Вважаючи необхідним здійснювати духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на засадах християнської педагогіки, А. Богуш виокремлює декілька джерел його реалізації:

- родинний осередок духовності;
- сенсibilізація духовного розвитку дітей дошкільного віку, що передбачає вивчення Біблії;
- державні релігійні свята, на які необхідно залучати вихованців закладів дошкільної освіти [7, с. 4].

Згідно з джерелами реалізації духовно-морального виховання дітей дошкільного віку, дослідниця визначила й основні шляхи до нього: виховання в сім'ї, у недільних школах та в закладах дошкільної освіти.

Показником духовно-моральної вихованості особистості є чітко сформовані цінності, серед яких, особливе місце займають цінності морального спрямування.

Аналіз Базового компоненту дошкільної освіти дає нам змогу охарактеризувати «поле цінностей» дітей передшкільного віку:

- термінальні цінності, що включають поняття дружби, щастя, родини, здоров'я, грошей, краси, краси мистецтва, творчості;
- інструментальні цінності, що висвітлюють впевненість, самостійність, сміливість, наполегливість, цілеспрямованість, допитливість, співпереживання) [42, с. 30].

Окреслене «поле цінностей» дитини передшкільного віку представлене нами схематично в додатку А та у вигляді таблиці в додатку Б

Засвоєння дітьми передшкільного віку термінальних цінностей та інструментальних відбувається динамічно та поетапно, в залежності від активності прояву основних структурних компонентів моральних цінностей: когнітивного, емоційного та діяльнісного [42, с. 33].

Проаналізувавши психолого-педагогічні джерела, ми отримали змогу обґрунтувати змістову структуру моральних цінностей дітей передшкільного віку, яка зазначені вище компоненти:

Перший, емотивний компонент моральних цінностей, передбачає:

- розвиток емоційного інтелекту;
- сформованість моральних почуттів;
- розвиток емпатії;
- наявність належного ставлення та поваги до загальнолюдських цінностей;
- сформованість усвідомленої потреби до спілкування з однолітками та дорослими;
- наявність та розвиток морального базису мотивів поведінки.

Наприклад, у дітей передшкільного віку відбувається інтенсивний розвиток моральних почуттів у соціумі (симпатія, прояви співчуття) та соціальних мотивів поведінки, розвивається здатність до розуміння внутрішнього емоційного стану однолітків та дорослих, відбувається диференціація емоцій та розвиваються їх когнітивні схеми. Діти більш «глибоко» сприймають та розуміють моральні установки інших, формується ціннісне ставлення до колективу [63, с. 52].

Наступний, когнітивний компонент моральних цінностей, містить:

- усвідомлення елементарних моральних понять, норм та їх антиподів;
- наявність сформованих морально-оцінних еталонів;
- розвиток рефлексії, внутрішнього планування та цілей власних вчинків;
- наявність базису знань, уявлень про норми поведінки в суспільстві.

Даний компонент розвивається з метою становлення об'єктивної позиції особистості дитини шляхом позбавлення її від проявів егоцентризму. Так, у дітей передшкільного віку розвивається моральний аспект розуміння людських взаємовідносин та усвідомлена орієнтація у власних переживаннях як окремої особистості. Спостерігаються прояви сформованості елементарних смислів діяльності, тобто дитина вже здатна ставити мету своїх вчинків в залежності від внутрішнього мотиву (вчиню «для чогось»), планувати хід дій та прогнозувати їх можливі наслідки [52, с. 37]. Також, на думку Л. Божович, поглиблюються уявлення про основні моральні поняття (чесність, доброту, дружбу тощо), які до певного періоду розуміються дитиною тільки через емоційний зв'язок з людьми або літературними персонажами. Моральні поняття ще недостатньо узагальнені [63, с. 53].

Останній, діяльнісно-вольовий компонент моральних цінностей, має такі риси:

- формування довільної моральної поведінки;
- розвиток саморегуляції моральної поведінки;
- усвідомлення норм та правил соціальної поведінки;
- відсутність деструктивної агресії в поведінці в соціумі;
- здатність адекватної моральної поведінки, тобто тієї, що притаманна відповідній ситуації [62, с. 247-257].

Суть даного компоненту пов'язана з розвитком довільності психічних процесів дитини передшкільного віку, адже саме довільність поведінки є

найбільш значним новоутворенням цього віку, що виявляється в узгодженні вчинків дитини із певним прикладом. Але варто зазначити, що оскільки саморегуляція поведінки ще недосконала, природня імпульсивність може призвести до неусвідомленого порушення правил поведінки. Усвідомлене розуміння мети та дій запланованих учинків доповнюється контролем результатів. Стабільність поведінки виникає поступово, з'являється позаситуативноособистісна форма спілкування, яка характеризується розумінням почуттів, мотивів поведінки оточуючих [63, с. 53; 31, с. 258].

Досліджуючи проблему формування моральних цінностей дітей передшкільного віку, ми проаналізували погляди багатьох педагогів, які розглядали дане питання в різних аспектах.

— становлення моральних цінностей дошкільників через призму сімейного й суспільного виховання (Г. Бєленька, К. Карасьова, М. Лісіна, Т. Поніманська, С. Ладивір);

— формування моральних цінностей з використанням засобів мистецтва, казки, музики, що залучають дитину до добра, краси, виховують їх людяними (Н. Гавриш [13], А. Богуш [9], В. Сухомлинський [54], І. Сухорукова [56], А. Коваленко [24], В. Купрієнко [27], Л. Михальцова [36], Л. Прозорова [46]);

— дослідження дефініцій «духовність» і «моральність» в аспекті виховання (А. Богуш);

— духовно-моральне виховання на засадах християнських цінностей (А. Богуш [], С. Нєрянова [38], Н. Химич [67])

— сенситивність передшкільного дошкільного віку у формуванні моральних цінностей особистості (Л. Божович [11]) [63, с. 90];

— виховання моральних цінностей дошкільників у різних видах діяльності, механізм формування моральних цінностей (М. Федорова [62], Т. Поніманська [44]);

— дослідження класифікацій систем цінностей, специфіки моральних цінностей як суспільного явища, розвиток моральних почуттів і переживань (Л. Токарєва [57], С. Ладивір [29]);

— аналіз сучасного «поля цінностей» дошкільників (К. Карасьова [], Л. Соловійова [53], О. Широких [70]).

Наприклад, В. Сухомлинський вбачав результативність виховання моральних цінностей через призму сімейного й суспільного виховання. Педагог вважав доцільним у формуванні моральних цінностей дітей використовувати засоби мистецтва, казки, музики, що залучають дитину до добра, краси, виховують їх людяними [54, с. 68].

А. Богуш досліджує дефініції «духовність» і «моральність» в аспекті виховання [8].

Л. Божович охарактеризовує процес формування моральних цінностей у період дошкільного дитинства, пояснює сенситивність передшкільного віку в даному аспекті розвитку особистості [11].

Л. Лохвицька, обґрунтовуючи значення морального виховання, зазначає: «Моральні цінності проявляються в діяльності особистості як гуманні ідеали в міжособистісних взаєминах» [34, с. 53].

Науковці Л. Токарєва [58], С. Ладивір [28], Л. Лохвицька [33] та ін. досліджують класифікації систем цінностей, специфіку моральних цінностей як суспільного явища, розвиток моральних почуттів і переживань.

К. Карасьова [20], Л. Соловійова [53] аналізують сучасне «поле цінностей» старших дошкільників.

Духовно-моральне виховання, зокрема формування моральних цінностей, є цілеспрямованим процесом взаємодії дорослого й дитини. Оскільки найближчими та найважливішими дорослими для дитини виявляються батьки, то великого значення набуває рівень духовного розвитку батьків [37].

Видатний педагог К. Ушинський, вважаючи, що тільки особистість в змозі виховати «особистість», наголошував на важливій ролі дорослого у

формування моральних цінностей та якостей дошкільників, який виступає для них найпершим прикладом, зразком для наслідування. Педагог впевнений, що саме цей «еталон» поведінки, яким дорослого бачить дитина, повинен бути духовно-багатою та високоморальною особистістю. «Дорослий повинен прагнути пізнати дитину такою, якою вона є насправді, з усіма її слабкостями і в усій її «величі», з усіма буденними дрібними потребами, і з усіма її великими духовними вимогами» – стверджував К. Ушинський [61, с. 86].

На думку Л. Токаревої, у дитини, яка виходить в безмежний світ протиріч, нового та цікавого життя, повинні бути чітко сформовані моральні орієнтири, які визначають загальну систему їх моральних цінностей. Ці орієнтири педагог називає «моральним компасом», який дають дітям батьки [58, с. 6].

Розглядаючи проблему формування моральних цінностей дітей дошкільного віку, дослідниця Г. Беленька звертає увагу, перш за все, на родинне виховання як джерело духовності, підкреслюючи, що саме батькам, як прикладу для наслідування, необхідно визначитись у своєму духовному світі та його розвитку, адже лише за наявності любові й доброти в серцях батьків, тепла у родинному колі, моральних «сімейних заповідей» можна бути впевненим у вихованні в дітей співчуття та чуйності, поваги до рідних та навколишнього середовища [4, с. 19].

Авжеж, всі дошкільники ще не мають чітко сформованих власних моральних цінностей або стійких духовно-моральних переконань, однак, саме в старшому дошкільному віці відбувається їх становлення. «Добра людина не падає з неба, її потрібно виховувати» – наголошував В. Сухомлинський [54, с. 23].

Діти передшкільного віку добре володіють «мовою» почуттів. Вони вже здатні стримувати свої почуття, проявляти їх за потребою, акценти в почуттях проєктуються на взаємини з оточуючими. На формування моральних цінностей дітей впливають отримані знання, приклади з

оточуючого світу, власні переживання та психологічні реакції. Система моральних цінностей дітей передшкільного віку будується на основі «внутрішнього прийняття» певних норм, правил і зразків, виражених у морально-духовних поняттях [32].

Формування моральних цінностей є основою соціалізації дитини передшкільного віку. Так, Г. Беленька вважає, що духовна й моральна активність дітей цього віку формується у спілкуванні, а також у різних видах діяльності, діти разом з батьками можуть пізнати та відкрити духовні цінності добра, любові, поваги, батьківського авторитету, краси та творчості [4, с. 18-21].

Л. Лохвицька підкреслює: у дітей передшкільного віку наявний стійкий та триваліший самоконтроль поведінки, який відбувається вже на основі вищих моральних почуттів, таких як обов'язок та емпатія [32]. Саме у цьому віці дитина активно спілкується з однолітками, налагоджує взаємини, вчиться домовлятися з ними, висловлює власні бажання, намагається рахуватися з інтересами інших. У змісті Національної стратегії розвитку України на період до 2021 р. зазначено, що такі прояви соціальної активності є вагомим сходином у формування моральних цінностей у подальшому житті дитини [60].

В. Сухомлинський у своїх працях неодноразово висловлював думку про те, що проблема формування в дітей поваги та любові до батьків буде актуальною завжди, однак для її вирішення необхідно не забувати й про духовну освіту батьків [54, с. 140].

Найперші суспільні якості дітей дошкільного віку, усвідомлене розмежування значення духовних та матеріальних речей – це ті перші сходинок на шляху до формування високоморальних цінностей, які прокладає дошкільна освіта [60].

Сучасний заклад дошкільної освіти має високе покликання – бути осередком розвитку та виховання, в якому забезпечується сходження «маленької людини» до духовних висот [1, с. 4-5]

А. Богуш зазначає: «Від того, яким дитині відкриється світ, залежатиме її майбутнє духовне зростання» [10, с. 7]. Однак, потрібні педагоги-відкривачі цього «світу», які нестимуть «святий обов'язок» – направити кожную дитину знайти свій шлях, розвивати духовний стержень на засадах Істини, Добра і Краси [67, с. 178].

На думку Ш. Амонашвілі, справжній педагог повинен бути благородною людиною, творчою та натхненною особистістю, яка має щире, добре серце, душу, глибокі знання [1, с. 5]. Благородний педагог – це особистість, яка здатна віддавати частину власних духовних сил, надихати дітей на пізнання, виховувати повагу до культури, мистецтва, оточуючих, формувати гідні моральні цінності [54, с. 59].

К. Ушинський зауважує: «У вихованні все повинно ґрунтуватися на особистості вихователя, тому що виховна сила виливається лише з живого джерела людської особистості... Лише особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, лише характером можна утворювати характер» [61, с. 63-64].

Ідентифікаційні механізми відіграють особливу роль у вихованні, сутність яких визначається в пробудженні «морального інстинкту» – своєрідної «духовної домінанти», яка збирає й поєднує в єдиний образ думки людини, цінності, норми, визначає її життєву стратегію [47, с. 20; 39].

Ш. Амонашвілі застерігає від сучасного бездуховного інтелектуалізму в суспільстві. Педагог вважає, що постійне особистісне становлення без процесів гальмування можливе тільки тоді, коли першочергово закладають духовно-моральний фундамент у розвиток дітей, а вже потім поступово переходять до подачі освітніх знань. «Не можна давати знання, не даючи духовності і моральності своїм вихованцям» – зазначає педагог [1, с. 12].

Дослідник зауважує, що поняття «духовність», «моральність» набувають для сучасного суспільства все менш важливого значення, є «порожніми словами». Порівнюючи знання неблагородної людини із

«шаблею в руках божевільного», педагог констатує, що не можна жити з метою стати успішним, не маючи при цьому рис гідної людини [1, с. 12].

Отже, духовно-моральне виховання є провідним у становленні всебічно-розвиненої особистості, а формування моральних цінностей дітей передшкільного віку є вирішальним фактором, який зрегулює їх моральну поведінку в подальшому житті.

1.3. Вплив художнього слова на формування високих моральних цінностей дітей передшкільного віку.

Сьогодні сучасні діти, оточені розмаїттям новітніх інформаційних технологій, віртуалізованим світом гаджетів, негативними «зразками» людських цінностей, в міру ще неповноцінної освіченості, приречені приймати достатню кількість негативних сторін популяризованих явищ, речей, ідей та переконань.

Моральні почуття та цінності не закладені людині від народження. І. Бех наголошує, що мораль дитині спадково не дається, вона виховується, однак це залежить від цілеспрямованого добору методів виховання, умов середовища, у яких активно живе дитина [5, с. 62].

На нашу думку, художнє слово є одним з ефективних засобів з формування моральних цінностей дітей передшкільного віку.

Художнє слово – це специфічний, поліфункціональний, згорнений художній образ. Мова художніх творів є однією з підсистем загальнонаціональної мови, що має естетичну функцію, тобто, є засобом відтворення реальності в естетичному вимірі [30, с. 133].

Художнє слово є шляхом вирішення естетичних завдань перетворення світу, що постають перед словесним мистецтвом, і виявляється в орієнтації літератури на кожну особистість, формуючи її світоглядні орієнтири.

Покликання художнього слова – реалізувати творчий потенціал особистості, формувати певні ціннісні орієнтири, та бути засобом вираження загальнолюдської свідомості. Оскільки слово, апріорі, реалізується

комунікативною функцією, то художнє слово є засобом передачі значущої інформації естетичного змісту шляхом спілкування між автором і читачами, поколіннями та народами, що віддалені простором і часом [30, с. 136].

Художнє слово завжди орієнтоване на формування світогляду людини, має особливу властивість впливати на її свідомість, на почуття, емоції та навіть вчинки. Тому, саме через художню літературу діти, як губка, вбирають в себе складні моделі поведінки, мотиви вчинків, розвивають уяву.

У Базовому компоненті дошкільної освіти художнє слово охарактеризоване, переважно, як ефективний засіб формування словесної творчості [2]. Хоча, у змісті освітніх програм, воно представлене універсальним засобом збагачення духовного світу, який рекомендовано використовувати в повсякденному житті та під час освітньої діяльності дітей. Так, автори програм пропонують до слухання і читання: казки, оповідання, вірші, малі фольклорні жанри, колискові, легенди тощо.

Аналізуючи проблему популяризації різноманітних інформаційних технологій та їх вплив на моральний розвиток дитини, можна констатувати велику різницю між якістю сучасного наповнення гаджетів (інтернету) та користю інтересу до художнього слова.

Якщо, слухаючи художній твір, дитина застосовує різні психічні процеси з метою зрозуміти зміст, відчувати емоції героїв, уявити себе на їх місці, пофантазувати над їх зовнішнім виглядом, то у віртуальному вимірі сучасних гаджетів, які є у кожної третьої дитини дошкільного віку, весь світ представлений у «готовому вигляді», без можливості уявити, самостійно проаналізувати, вирішити ситуацію, створивши власне уявлення [19, с. 116-118].

Природня емоційна чуйність дитини є основою формування моральних почуттів та якостей. Від того, які саме почуття і якості дитина має у своїй свідомості, уявляє, спостерігає, виявляє в інших та аналізує особисто, залежить подальше становлення її моральних цінностей [32]. Однак, і в

цьому аспекті сучасні діти змушені спостерігати справжнє моральне «сміття» людського життя, яке, на жаль, віртуально оточує та впливає на їх розвиток.

Варто зауважити, що проблема неповноцінного сприймання та усвідомлення навколишнього через віртуалізовані пристрої не обмежена лише їх технічними недоліками. Проблемний фактор особистісного, зростаючого інтересу дітей до нових технологій та пріоритетний вибір цих гаджетів над книжками, залишається провідним. На нашу думку, момент морального пріоритету цінностей також, на жаль, очевидний: спитайте більшість дітей, допоможуть вони людині просто так, або за умови дарування нового телефону, прийдуть до бабусі та дідуса тому що скучили за ними, чи тому, що вони щось подарують або куплять цукерки.

Позитивний вплив художнього слова визначений специфікою сприймання художніх творів дітьми 5-6 років, їх віковими можливостями та психологічними особливостями такими як: підвищена чутливість до навколишніх подразників, особливе сприйняття світу, розвиток емоційності та бажання наслідувати. Саме тому, завдяки різноманітним художнім творам, діти мають можливість чути, уявляти вчинки літературних героїв, аналізувати їх поведінку, мову, риси характеру тощо. Подаючи приклад художнього слова до роздумів дітей, ми забезпечуємо не лише сприймання ними змісту, художньої форми, а й розуміння ними внутрішніх конфліктів, відносин героїв, подій їхнього життя, що виявляється в насичених судженнях дітей, реакціях, пробудженні власних думок, поглядів на певну літературну ситуацію [48, с. 1-2].

Слухаючи або читаючи художні твори, дитина уявляє відповідну картину, ситуації, образ, настрої, «переживає» події, приймає на себе переживання героїв, їх моральні мотиви поведінки, духовні характеристики, і чим повніше дитина розкриває свої почуття, емоційно реагує на зміст твору, тим сильнішими та глибшими стають її уявлення про дійсність. Через те, що художнє слово має легку та цікаву форму для сприймання, і діти легко розуміють «оживлений» зміст твору [48, с. 3].

Важлива роль моральних цінностей у тому, що вони несуть собою зразок поведінки, життєвого вибору, а вагомий вплив використання художнього слова у процесі їх формування підтверджується тим, що саме в художніх творах моральні цінності героїв, їх вибір та значення пояснюється не абстрактно, а в конкретних ситуаціях, які можна «прожити». Такі приклади гідного духовного світу допомагають старшим дошкільникам отримати чіткі духовні орієнтири та сформувати систему моральних цінностей, переконань, обрати власну модель поведінки в суспільстві [30, с. 334-335].

Багато педагогів цінують художнє слово у вихованні дітей, досліджують його вплив на розвиток особистості дошкільників, зокрема, формування моральних цінностей дітей передшкільного віку.

Наприклад, А. Богуш активно рекомендує пропонувати дошкільникам найкращі зразки народної мудрості, оповідання, казки та вірші морального змісту. Будь-який літературний твір може стимулювати моральну активність дитини, її мислення, бути для дитини об'єктом цілеспрямованих спостережень, елементарного аналізу та прикладу [9, с. 3-5].

Дослідниця О. Савченко пропонує рекомендації щодо використання художніх творів у роботі з дошкільниками, які, на її думку, допоможуть вплинути на збагачення чуттєвого та морально-духовного досвіду дитини:

— Коли відбувається аналіз твору, то кожна думка має бути вислухана, групова бесіда, обмін думками та переживаннями не повинен перетворюватися на процес анкетування чи опитування.

— Зважаючи на те, що спочатку діти реагують на сюжет, а потім на героїв та їх вчинки, потрібно розробити правильний алгоритм обговорення твору: спочатку діти висловлюватимуть думки про події, ситуації, що їх вразили або запам'яталися, а вже потім аналізуватимуть свої почуття до героїв, ставлення до їх вчинків та мотивів поведінки.

— Наступним кроком педагог пропонує спільне обговорення характерів героїв та розподілення їх на позитивні чи негативні.

— Елементом може виступити інсценізація твору з цікавими варіаціями, наприклад, змінення початку чи кінцівки твору.

Досліджуючи педагогічну спадщину Г. Беленька та П. Рухницька дійшли висновку, що казка є одним із засобів виховання морально-етичних якостей та моральних цінностей дошкільників, адже вважає, що казка для дитини – це не просто текст твору, а цікавий спосіб пережити емоції, почуття героїв, робити висновки та приймати рішення. Вона є одним із найпростіших жанрів художньої літератури, зрозумілий для сприйняття дітьми, в якій легко можна визначити межі між добром і злом, характери і настрої різних героїв [4, с. 18-31].

Аналізуючи дослідження видатних психологів, можна стверджувати, що емоційний розвиток дитини – це один із провідних механізмів формування моральних цінностей передшкільному віці. Пояснюється це тим, що старшим дошкільникам притаманні посилені глибокі почуття та переживання. Діти навчаються інтегрувати ці емоційні особливості в структуру власної особистості. Так, у своєму віці, маючи аналогічний набір емоцій з дворічними дітьми, старші дошкільники вже не виявляють їх безконтрольно, імпульсивно та негайно, а вміють реагувати на будь-що вербально, обмірковано, здатні керувати своїми емоціями та контролювати власні вчинки [26, с. 415].

На думку В. Сухомлинського, емоції – це особливий предмет спілкування в процесі формування духовних цінностей дошкільників. Педагог переконаний, що суть процесу духовно-морального виховання, морального становлення обличчя людини закладена, насамперед, у вихованні емоцій [54, с. 35].

Під час емоційного розвитку у дітей передшкільного віку починають розвиватися регуляція поведінки та вміння контролювати власні емоції загальноприйнятими, людськими способами. Емоції дитини тісно взаємопов'язані з її мисленням, що дозволяє свідомо орієнтуватися у власних почуттях, переживаннях, обирати для себе важливі моральні цінності [5].

Отже, погоджуючись із думками дослідників, ми можемо стверджувати, що різноманітні приклади літератури (вірші, казки, оповідання тощо) здатні викликати у дітей бажання вдосконалюватися, прагнути до добрих вчинків, допомагає усвідомити людські взаємини, визначити власні наміри та пріоритети інших, створити стійку систему істинних моральних цінностей.

Висновки до розділу 1

Таким чином, проблема духовно-морального виховання – це, значною мірою, проблема формування особистості дитини, яку необхідно досліджувати й вирішувати в найбільш сприйнятливий період життя для закладання моральних чеснот та цінностей, в роки дошкільного дитинства.

Досліджуючи проблему формування моральних цінностей дітей передшкільного віку, ми проаналізували погляди багатьох видатних педагогів, які розглядали дане питання в різних аспектах. На підставі аналізу наукових здобутків багатьох дослідників та виявлення схожих тенденцій у їх міркуваннях можна стверджувати, що незважаючи на різне тлумачення поняття духовно-морального виховання, науковці переконані, що воно є провідним в онтогенезі розвитку особистості.

Основними складовими морально-духовного виховання є духовність, мораль та моральні цінності.

Духовність – це внутрішній стан особистості, який характеризує індивідуальність, виражаючи та підкреслюючи її духовні орієнтири, істинні наміри, інтереси, прагнення та переконання.

Моральність – це одухотворений механізм регуляції людської поведінки, суспільних відносин, який транслює систему поглядів, уявлень і моральних цінностей кожної особистості.

Моральні цінності – це зразки основних етичних понять і принципів, що ідентифікують окрему особистість, виражаючи її морально-духовний потенціал. Вони являють собою найвищий рівень у духовній структурі особистості і є вирішальним фактором, що регулює її поведінку.

Для формування моральних цінностей сенситивним періодом є передшкільний вік. Моральні цінності не виникають природньо, їх формування і розвиток залежить від методів, прийомів, умов виховання в яких дитина розвивається, соціалізується та духовно збагачується. Основним завданням педагогів-вихователів є залучення дітей до глибокого світу

переживань, почуттів, різноманітних життєвих ситуацій, що здатні викликати вирій емоцій.

На нашу думку, найефективнішим засобом формування моральних цінностей дітей передшкільного віку є художнє слово.

Художнє слово – це комунікаційний засіб, що функціонує естетичним, творчим відображенням і перетворенням дійсності у словесно-образній формі. Його актуальність та дієвість у моральному вихованні дітей підкріплюється багатьма науковими дослідженнями, а перспектива його ефективного використання окреслюється вимогами Базового компоненту дошкільної освіти та рекомендаціями освітніх програм розвитку дітей.

Отже, використання художнього слова у формуванні моральних цінностей дітей передшкільного віку є результативною, невід'ємною складовою освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, адже саме його сприймання має найбільш емоційний вплив на свідомість дитини, що, в свою чергу, є найсильнішою запорукою інтеріоризації моральних цінностей.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ВПЛИВ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ

2.1. Визначення рівня сформованості поля моральних цінностей сучасних дітей передшкільного віку

Експериментальна робота проводилася на базі Комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 42» м. Кривого Рогу. Загалом експериментальним дослідженням було охоплено 22 вихованця старшої групи № 5 «Веселка» та частково їх батьки.

Мета експериментального дослідження – практично підтвердити та експериментально перевірити робочу гіпотезу щодо формування моральних цінностей дітей передшкільного віку засобом художнього слова.

Педагогічний експеримент тривав шість тижнів і передбачав три етапи: констатувальний, формувальний і контрольний.

I етап – констатувальний.

Мета: проведення вихідної діагностики на визначення поля моральних цінностей сучасних дітей передшкільного віку шляхом їх ранжування.

Завдання:

- визначення діагностичної методики;
- ознайомлення з групою шляхом вивчення їх індивідуальних особливостей, поля моральних цінностей;
- проведення анкетування з батьками «Формування моральних цінностей дитини», аналіз отриманих відповідей.

II етап – формувальний.

Мета: проведення педагогічного експерименту на основі обраної методики.

Завдання:

- формування експериментальної та контрольної групи;

- підготовка програми роботи;
- визначення графіку та підбір методичного матеріалу проведення дослідження;
- проведення експериментального дослідження, тобто, її практична реалізація.

III етап – контрольний.

Мета: аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи;

Завдання:

- перевірка результатів педагогічного експерименту;
- застосування статистичних методів дослідження для доведення робочої гіпотези.

Для проведення експериментального дослідження, на його констатувальному етапі було обрано дві старші групи, всього – 40 дітей.

Для того, щоб окреслити індивідуальні особливості духовного розвитку кожної дитини, нами була розроблена анкета для батьків вихованців з метою виявити шляхи надходження моралезнавчої інформації до дітей.

Безпосередньо, для проведення вхідної діагностики поля моральних цінностей сучасних дітей ми звернулися до методики дослідження людських цінностей, розробленої М. Рокичем [68].

Враховуючи наші науково-теоретичні дослідження з першого розділу, ми вирішили розпочати експериментальну роботу з проведення анкетування батьків, оскільки саме їх вважаємо першою ланкою формування моральних цінностей дітей. Анкета має назву «Шляхи морально-духовного виховання» і включає питання, які відповідають шляхам надходження моралезнавчої інформації до дітей: близький соціум, ЗМІ, книги, заняття в ЗДО. Із запропонованим бланком анкети можна ознайомитися у Додатку В.

Аналіз результатів анкетування дозволив визначити, який шлях надходження до дітей інформації морального змісту батьки вбачають актуальним (див. табл. 2.1)

Таблиця 2.1

Джерело інформації	Актуальність у %
Близький соціум	48%
Заняття у ЗДО	25%
Книги	15%
ЗМІ	12%

Отже, ми бачимо, що більшість інформації морального спрямування діти отримують від близького оточення та занять у ЗДО. ЗМІ – посідають останнє місце, на думку батьків, а передують цьому книжки, що, на нашу думку, є позитивним фактором у формування моральних цінностей дітей передшкільного віку.

Наступним кроком було проведення вхідної діагностики на визначення поля моральних цінностей сучасних дітей за допомогою методики дослідження ціннісних орієнтацій М. Рокича [68], яка базується на процесі особистісного ранжування моральних цінностей: духовних і матеріальних.

Процедура проведення:

1. Відповідно до методики ми приготували 12 карток, кожна з яких позначає певний блок цінностей: духовні цінності (життя і здоров'я; дружба і спілкування; сім'я; праця; доброта, турбота і любов; Батьківщина) та матеріальні цінності (багатство і гроші; дорогий автомобіль; сучасні гаджети; купа солодощів; комп'ютер; подарунки; сучасна іграшка для хлопців/набір для зовнішнього догляду для дівчат). Набір карток представлений нами у Додатку Д

2. Робота проводилася індивідуально. Дитині пропонувалося розглянути всі 12 карток, які виконані в чорно-білому оформленні (так ми досягаємо відсутності чиннику емоційного впливу кольором на свідомість дитини). Оскільки кожна картка відображає певний предмет, сюжет чи ситуацію, дитина мала проаналізувати кожен картку, визначивши, що вона на ній бачить, як це розуміє, яке значення побачене має для неї. Кожна дитина мала свідомо розуміти і називати ту цінність, яка зображена перед нею, обґрунтовувати свою думку. Для цього експериментатор допомагає дитині

висловлювати власні думки, задаючи питання, наприклад: «Подивись, що зображено на цій картинці? Це важливо для тебе? Чому? Як ти вважаєш, для чого людям сім'я?» тощо.

3. Після того, як дитина ознайомила з кожною цінністю та усвідомила її значення для себе, потрібно було розкласти ці картки за пріоритетністю, від найважливішої до менш важливої. Та, яка найважливіша, повинна бути знизу, інші накладаються в напрямку вгору. Дитина ранжує цінності (картки) самостійно, експериментатор пояснює дії вказівками: «Вибери з цих карток, що для тебе є найважливішим. Чому? Тепер, обери найважливіше з того, що в тебе залишилося». Варто уважно аналізувати пояснення дитини власного вибору, її мотиви надати тій чи тій цінності певну міру важливості, та для аналізу результатів нотувати в щоденник дослідження послідовність цінностей.

4. Ранжування цінностей продовжувалося поки всі 12 карток не будуть викладені у стовпчик. Дана діагностика проводилася протягом тижня, в комфортній, ігровій формі з кожною дитиною індивідуально.

Список дітей обох груп додається (див. додаток Е)

Інтерпретація результатів:

Оскільки з 12-ти цінностей (карток-блоків) є духовні й матеріальні та вони умовно розподіляються по шість у кожній групі, принципово важливо аналізувати результати діагностики відповідно до місця розташування кожної картки. Шкала інтерпретування отриманих балів зазначена у табл. 2.2., а також, відповідно до неї, у табл. 2.3. окреслені рівні сформованого поля моральних цінностей.

Таблиця 2.2.

0 балів	якщо шість перших карток (знизу) матеріального значення;
1 бал	якщо перші дві картки (знизу) духовного спрямування;
2 бали	якщо перші чотири картки (знизу) духовного спрямування;
3 бали	якщо перші шість карток (знизу) мають духовне значення.
*Якщо в поясненні матеріальних цінностей дитина керується духовними мотивами, експериментатор додає 1 бал до її загальної кількості балів.	

Таблиця 2.3.

Кількість отриманих балів	Рівень якості поля моральних цінностей
0	низький
1	середній
2	достатній
3	високий

Для того, аби виокремити експериментальну групу, ми проаналізували отримані результати та визначили, що діти обох груп мають приблизно однакові показники. Таким чином, за експериментальну (ЕГ) ми обрали групу №5 «Веселка», а за контрольну (КГ) – групу №10 «Ромашка». Визначені рівні сформованості моральних цінностей в дітей обох груп у відсотковому співвідношенні представлено нами в таблицях 2.4.; а також у вигляді діаграм (див. рис. 2.1; 2.2.)

Таблиця 2.4.

Рівні сформованості поля моральних цінностей дітей передшкільного віку за результатами констатувального етапу експерименту

Групи	Рівні сформованості моральних цінностей у дітей передшкільного віку (у %)			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
КГ	30%	35%	35%	0%
ЕГ	25%	45%	30%	0%

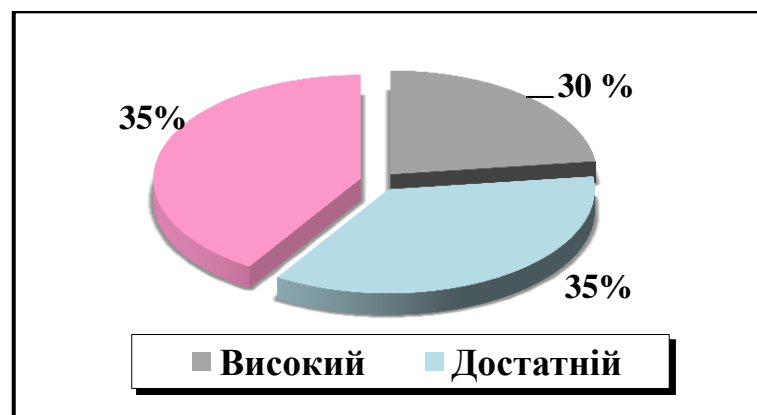

Рис. 2.1. Рівні сформованості моральних цінностей у дітей КГ за результатами констатувального етапу експерименту

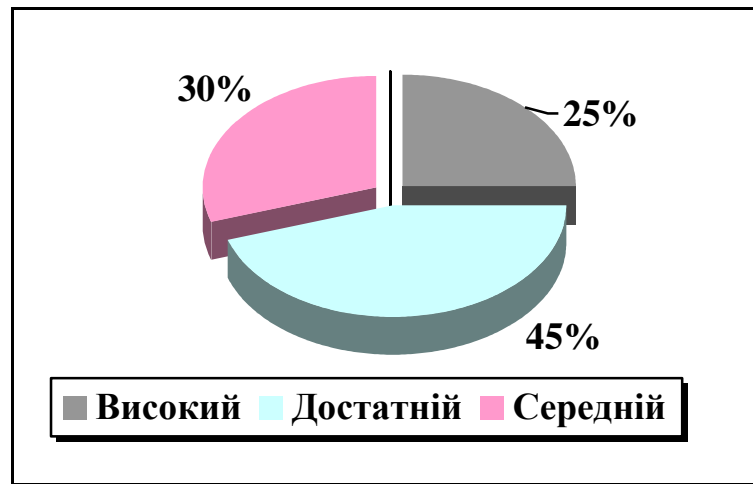

Рис. 2.2. Рівні сформованості моральних цінностей у дітей ЕГ за результатами констатувального етапу експерименту

Кількісний аналіз контрольної групи: високий рівень мають шестеро дітей, достатній – семеро, середній – також семеро, низький – не має ніхто. Кількісний аналіз експериментальної групи: високий рівень мають п'ятеро дітей, достатній – дев'ятеро, середній – шестеро, низький – немає ніхто.

Отже, дослідивши поле моральних цінностей сучасних дітей передшкільного віку, процедурою ранжування духовних та матеріальних цінностей, узгоджуючи їх між собою, ми виявили, що значна кількість дітей плутається у власних переконаннях, поглядах на ту чи ту цінність, що говорить про недостатній рівень сформованості моральних цінностей у вихованців. Хоча, варто зауважити, що низький рівень не має ніхто, а це є позитивним аргументом для того, щоб вбачати гідний морально-духовний потенціал дітей.

Вихованці під номером 2, 4, 7, 9, 22, 25, 28 та 35, яким властивий високий рівень, з легкістю надавали першого значення таким цінностям, як сім'я, турбота, дружба. Останніми по значущості розмістили матеріальні цінності, і лише Андрій Д. (№ 2), коли пояснював значення грошей, сказав, що за них можна купити ліки, зробити свято в сім'ї. Тобто, обираючи матеріальну цінність, він обґрунтував її значення із духовного погляду, піклуючись про рідних людей, тому отримав додатковий бал.

Діти, що мають достатній і середній рівні, на нашу думку, потребують

більшої проінформованості, обізнаності у сфері певних цінностей. Саме невпевненість та недостатнє розуміння цінності заважало дітям зробити правильний вибір. Варто зауважити, що однаково для всіх дітей проблематичним виявилось розташування цінності «Батьківщина». Картка даної цінності в багатьох залишалася останньою серед моральних цінностей, але не тому, що є більш цінні за неї речі, а тому, що діти недостатньо усвідомлювали значення любові до Батьківщини, як вона проявляється, і які почуття викликає. Діти під номером 8, 11, 27, і 34 дуже чітко формулювали високе значення таких речей, як машина, гроші та набір з дитячою декоративною косметикою, який обрала Мар'яна Т. Такий погляд був сформований на основі певних мрій. Обґрунтовуючи власний вибір, діти зосереджували увагу на своєму бажанні мати ці речі, порівняно з людьми в оточенні та персонажами фільму. За нашими спостереженнями, саме вагання такого типу у виборі цінностей стосувалися самооцінної сфери дитячої особистості.

Отже, результати вихідної діагностики показали, що вихованців зі свідомим вибором моральних цінностей серед матеріальних на високому рівні менше половини групи. Така ситуація змусила нас турбуватися про стан поля моральних цінностей дітей у майбутньому, змотивувавши, на основі добраної методики М. Рокича впровадити програму з формування моральних цінностей дітей передшкільного віку засобом художнього слова, до якого у сучасних дітей, на жаль, спостерігається значний дефіцит уваги та інтересу.

2.2. Експериментальна перевірка системи моральних цінностей дітей передшкільного віку на основі обраної методики

На нашу думку, найдієвішим засобом формування моральних цінностей дітей передшкільного віку є художнє слово. Адже саме високохудожні приклади літературних творів мають прерогативу доторкнутися до серця дитячої особистості, виступаючи цікавим, емоційним, гуманним, корисним шляхом до правильного сприйняття й усвідомлення

моральних цінностей сучасними дітьми, які вимушені розвиватися в духовно-мінливому суспільстві.

Аналіз результатів констатувального етапу експериментального дослідження став вагомою підставою для подальшого педагогічного експерименту. Перейшовши до формувального етапу експерименту, ми розпочали безпосередньо експериментальну діяльність, яка за нашими прогнозами підвищить показники рівня сформованості поля моральних цінностей вихованців.

Протягом двох місяців, в експериментальній групі дітей ми практично реалізовували розроблену програму з формування моральних цінностей дошкільників засобом художнього слова на базі методики М. Рокича [68]. Експериментальна програма мала дві складові: перша складова була спрямована на проведення бесід за прослуханими художніми творами, які відповідають певному блоку моральних цінностей (твори обрані з рекомендованого переліку освітніх програм навчання і виховання «Українське дошкілля» [6] та «Скарбниця моралі» [32]), а друга складова – спрямована на обговорення контрастного зіставлення матеріальних і духовних цінностей, що діти ранжували на констатувальному етапі. Більш детально, зміст програми викладений у додатку Є, а перелік використаних нами творів представлений у додатку Ж.

Система роботи складалася із проведення дванадцяти бесід, по одному блоку із двох бесід на кожен тиждень формувального етапу експерименту (всього – 6 тижнів). Зміст кожного блоку визначався двома вищезазначеними складовими.

На першому тижні, діти слухали прочитане нами оповідання «А серце тобі нічого не наказало?» В. Сухомлинського.

Мета проведення першої бесіди була спрямована на визначення та усвідомлення моральних цінностей, таких як доброта, любов та турбота. Завданням другої бесіди стало обговорення контрастного зіставлення однієї з цих цінностей із певною цінністю матеріального значення (турбота –

подарунки) з метою пояснити дітям, як матеріальна цінність може мати і духовну позитивну значимість: допомогти у добрих намірах, вираженні почуттів, проявах турботи тощо. Так, початок другої бесіди розпочинався із пригадування твору, його основних подій та героїв. Наступним кроком бесіди було порівняння цінностей, що супроводжувалось проблемними запитаннями до дітей (план бесід із запитаннями окреслений нами в розробленій програмі, що міститься у додатку Є). Наприклад, якщо під час першої бесіди основним питанням було: «Чому мати так відповіла?», для того, щоб підвести дітей до думок про співчуття та турботу, то у другій бесіді увага була спрямована на обговоренні ситуації: «Як ще можна проявити турботу? Ти любиш робити рідним подарунки? А чому? Чи можна за допомогою подарунків проявити турботу і зробити приємне рідним?».

Поставлені питання допомагали дітям розуміти, що турбуватися про рідних можна і однією думкою про них, і зробивши подарунок, адже коли ми купуємо, або виготовляємо його своїми руками, ми піклуємося про те, чи красивий він, чи сподобається, як його подарувати, щоб людині було приємно. Таким чином, за допомогою матеріального бажання купити якусь річ, ми можемо виразити найсильніші почуття любові та турботи.

На другому тижні ми працювали із твором «Кому ж іти по дрова?» В. Сухомлинського, бесіда за яким мала мету визначити цінність сім'ї для дітей, їх ставлення до батьків, рідних, розкрити їх почуття до родини та визначити її значення в житті кожної дитини. Варто зазначити, що всі питання бесіди мали індивідуальне спрямування на свідомість кожної дитини, адже всі відповіді дітей мали особливе, індивідуальне підґрунтя, яке зумовлювало різноманітність подальших відповідей. Складним і цікавим для дітей виявилось питання: «А як би ти вчинив? Чому?». Відповіді на ці питання були найбільш відкритими та емоційно насиченими, адже кожна дитина мала мотивацію довести всім власну думку.

Під час другої бесіди за даним твором, ми визначили, що між родинним щастям і купую сучасних гаджетів, телефонів, важливішим є перше. Діти

аргументували свій свою думку, і деяким, це видалось складним. Наприклад, Т. Мар'яна по-своєму відповіла на питання: «Що ти обереш, новий телефон, чи поїздку з батьками у ліс збирати гриби?» Дитина сказала, що їй дуже хочеться новий телефон, як у подружки з її під'їзду, а батьки з нею кожен день, і їхати вона нікуди не хоче. Подальшими кроками під час бесіди було обговорення, що телефон, справді, може мати позитивне значення у нашому житті, адже за допомогою нього, ми можемо спілкуватися з будь-ким. Так, ми разом з дітьми визначили, що саме телефон може стати допомогою у тому, щоб піклуватися про наших батьків. Адже, зателефонувавши рідним, ми турбуємося, щоб вони не хвилювалися за нас, знали де ми зараз, що з нами все добре, і таким чином, ми також можемо проявляти турботу та любов до рідних. Дана бесіда з дітьми біла направлена на те, щоб діти розуміли: обираючи ту чи ту цінність у нашому житті, ми завжди маємо розуміти для чого це нам, керуючись при цьому добрими відчуттями любові, турботи та співчуття.

За таким алгоритмом ми проводили наступні бесіди протягом чотирьох тижнів: на третьому тижні працювали за твором «Здоров'я – розкіш для людини» Н. Красоткіної (цінність життя і здоров'я/ здоров'я – багатство, гроші); на четвертому – за твором «Сварка» М. Пригари (цінність дружби/ дружба – цукерки); на п'ятому – за твором «Майстер-ламайстер» С. Маршака (цінність праці/ праця – комп'ютер); на останньому – за твором «З тобою Україна» за віршем П. Осадчука (цінність батьківщини/ Батьківщина – автомобіль). Кожна бесіда завершувалася обговоренням зразків малих фольклорних жанрів, а саме, народних прислів'їв та приказок морального змісту, перелік яких представлений нами в додатку І.

Завершальним етапом нашого педагогічного експерименту стало проведення заключної діагностики, з дітьми обох груп: контрольної і діагностичної. Протягом останнього тижня, ми діагностували рівень сформованості поля моральних цінностей після впровадження розробленої методики. Варто зазначити, що діти обох груп вправно виконували завдання,

але діти експериментальної групи визначали місце тій чи тій цінності серед інших більш свідомо, ніж це було на констатувальному етапі. На наш погляд, через те, що вони мали попередній досвід в обговореннях життєвих ситуацій під час бесід, діти активно реагували на прохання пояснити значення для них цінності, доводили свою думку. На відмінну від вихідної діагностики, під час якої у дітей виникли складнощі із розумінням цінності «Батьківщина», в даному випадку, вихованці змогли її пояснити, та поставити серед інших на пріоритетні місця. Наприклад, Євген П. і Вероніка С., змогли чітко пояснити, що вони живуть в Україні, є українцями, а любити батьківщину – означає бути патріотом, тому, ця цінність є важливою. Дана процедура виконання діагностичного завдання відбувалася набагато швидше, ніж під час вихідної діагностики. Так, виконання однією дитиною аналогічного завдання на констатувальному етапі дослідження зайняло приблизно пів години, а в даному випадку – сімнадцять хвилин. Така різниця затраченого часу на виконання діагностичного завдання дітьми доводить, що діти впевненіше ранжували цінності, адже більш якісно їх усвідомлювали.

Отже, ми вважаємо, що підвищити рівень розуміння тих чи тих цінностей дітьми можливо за умови цілеспрямованої, систематичної роботи з вихованцями, яка ґрунтується на аналізуванні значення цінностей, ранжуванні їх за значимістю, формулювання власної думки, щодо них в своєму житті, чітко аргументуючи свій вибір. Чим успішніше відбудуться дані процеси, тим більша вірогідність того, що дитина має правильне, чітко сформоване поле моральних цінностей.

2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

Підрахунок балів за виконане завдання заключної діагностики та співвіднесення їх з рівневою шкалою дозволили виявити, що відсоткові показники рівня сформованості моральних цінностей дітей експериментальної групи, значно підвищилися, про що свідчить контрольний зріз, представлений у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

**Рівні сформованості моральних цінностей у дітей
передшкільного віку (контрольний зріз)**

Групи	Рівні сформованості моральних цінностей у дітей передшкільного віку (у %)					
	Високий		Достатній		Середній	
	До	Після	До	Після	До	Після
КГ	30%	30%	35,0%	35,0%	35,0%	35,0%
ЕГ	25%	45%	45%	40%	30%	15%

Результати в експериментальній групі розподілились таким чином: високий рівень мають чотирнадцятеро дітей, достатній рівень – четверо, середній – двоє. Показники контрольної групи не змінилися.

Аналізуючи отримані результати діагностування, варто зазначити, що показники заключної діагностики з дітьми експериментальної групи значно підвищились. Кількість дітей із високим рівнем підвищилась на 20%, із достатнім рівнем – зменшилась на 5%, а кількість дітей середнього рівня зменшилась на 15%. Успішну динаміку отриманих результатів обох діагностик експериментального дослідження представлено нами діаграмою на рис. 3.1 і 3.2.

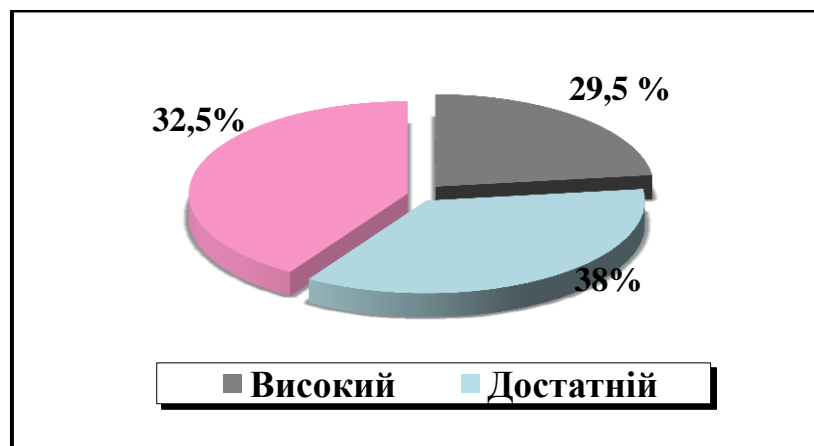

Рис. 3.1 Рівні сформованості моральних цінностей у дітей передшкільного віку за результатами констатувального етапу експерименту

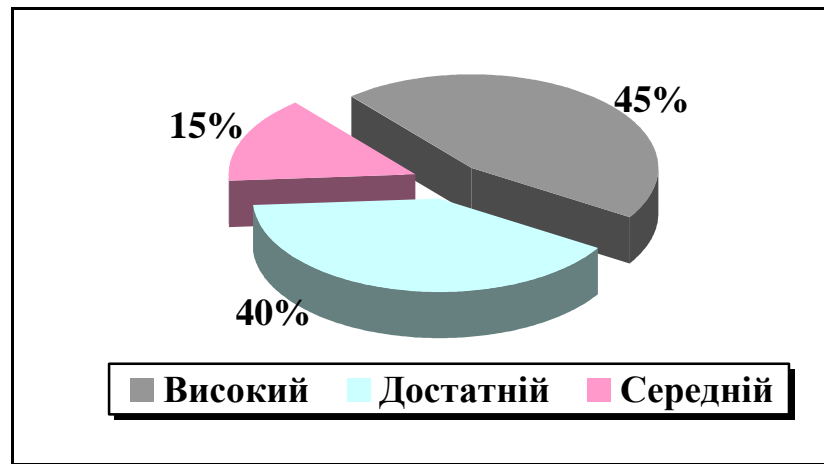

Рис. 3.2 Рівні сформованості моральних цінностей у дітей передшкільного віку за результатами формувального етапу експерименту

Таким чином, порівнюючи отримані показники ми маємо такий кількісний аналіз: на початковому етапі нашого дослідження в експериментальній групі з високим рівнем виявлено п'ятеро дітей, а на заключному – чотирнадцятеро; дітей достатнього рівня на початковому етапі дев'ятеро, а на заключному – четверо (значна кількість показників підвищилась до високого рівня); дітей із середнім рівнем на початковому етапі шестеро, а на заключному – лише двоє.

Отже, показники сформованості моральних цінностей дітей експериментальної групи покращилися в результаті впровадження програми експерименту, яка ґрунтувалася на проведенні системи тематичних бесід за художніми творами морального змісту.

Висновки з розділу 2

Таким чином, в процесі реалізації мети та виконання завдань кожного з трьох етапів нашого педагогічного експерименту, ми маємо такі висновки:

На констатувальному етапі дослідження ми виявляли на скільки актуальною є увага до морального розвитку дітей у родинному вихованні, зокрема, які шляхи надходження моралезнавчої інформації до дітей за своїми спостереженнями вбачають батьки. Аналіз анкетування показав, що більшу кількість інформації морального змісту діти отримують від близького соціуму, всього – 48%, а також із занять у закладі дошкільної освіти, всього – 25%. Такі джерела інформації, як книга та ЗМІ – мають нижчі показники, а саме: отримання інформації з книг актуальне лише для 15%, а зі ЗМІ – для 12%. На нашу думку, позитивним виявилось те, що літературні джерела, все ж таки передують ЗМІ. Отримані результати та їх аналіз дав нам змогу отримати необхідні знання про індивідуальний досвід дітей в отриманні моралезнавчої інформації.

Наступним кроком було проведення вихідного діагностування на визначення поля моральних цінностей сучасний дітей за допомогою методики М. Рокича, що базується на ранжуванні цінностей: духовних і матеріальних. Отримані результати розподілились таким чином: дітей КГ з високим рівнем сформованості моральних цінностей 30%, достатнім – 35%, середнім – також 35%; дітей ЕГ із високим рівнем виявлено 25%, із достатнім – 45%, середнім – 30%. Із низьким рівнем дітей обох груп не виявлено. Проаналізувавши отримані показники, ми дійшли висновку, що подальша робота із впровадженням експериментальної методики є необхідною.

На формуальному етапі дослідження, протягом двох місяців, в експериментальній групі ми практично реалізували розроблену програму з формування моральних цінностей дітей передшкільного віку, що спиралася на основні положення методики М. Рокича. Так, ми впровадили систему роботи, що складалася із проведення бесід за художніми творами, з метою визначення основних моральних цінностей у змісті творів, їх розуміння,

усвідомлення та вміння пояснити своє бачення кожної з них. Даний процес супроводжувався залученням дітей до активного обговорення життєвих ситуацій, висловлювання власних думок, розуміння змісту прослуханих творів, пояснення власного бачення вчинків героїв та їх мотивів. Необхідною умовою для досягнення ефективного результату, для нас було забезпечення постійної емоційної атмосфери з дітьми, що супроводжувалася емоційно забарвленою та насиченою мовою у читанні творів, і вимагало залучення багатьох умінь ораторського мистецтва.

На останньому тижні, ми провели заключну діагностику з метою перевірити, як змінилися пріоритети дітей в ранжуванні цінностей. Результати дозволили констатувати, що показники рівня сформованості поля моральних цінностей дітей передшкільного віку ЕГ значно підвищилися. Так, дітей із високим рівнем сформованості моральних цінностей стало на 20% більше, із достатнім рівнем – на 5% зменшилося, із середнім рівнем – зменшилося на 15 %.

Таким чином, показники рівня сформованості моральних цінностей у дітей передшкільного віку підвищилися, а мета педагогічного експерименту, яка ґрунтувалася на доведенні дієвості художнього слова у вихованні моральних цінностей дітей, була досягнута.

Отже, впровадження розробленої методики в процесі експериментального дослідження з формування у дітей передшкільного віку моральних цінностей засобом художнього слова в стало успішним.

ВИСНОВКИ

Проблема духовно-морального виховання молодого покоління, сьогодні, потребує особливої уваги, оскільки ціннісні суспільні орієнтації, розробка принципово нових підходів до формування духовного потенціалу особистості є джерелом добробуту, однією з головних умов подальшого суспільного прогресу.

Нині, духовна культура суспільства є кризовим явищем сучасного життя, адже під впливом розмаїття матеріальних «дарувань» інформаційного суспільства, людство все менше звертає увагу на духовний саморозвиток, духовно-моральне виховання дітей, все частіше надає перевагу матеріальним цінностям та знецінює високоморальні орієнтири в житті.

Наша думка, про те що основні підвалини морально-духовного розвитку особистості закладаються у дошкільному віці, а відбувається це шляхом формування її моральних цінностей, і зумовила вибір теми кваліфікаційної роботи.

В процесі теоретичного дослідження, нами було визначено, що основними дефініціями морально-духовного виховання є моральність, духовність і моральні цінності. Проаналізувавши наукові доробки багатьох науковців, про дослідження сутності даних понять, ми можемо стверджувати, що саме моральні цінності, є детермінантою потреб, які визначають рушійні сили духовної активності особистості кожної людини. Формування певних моральних норм, високих духовних орієнтирів, ідеалів, поглядів, переконань, які прогнозують поведінку дитини у повсякденні, відбувається за умови її свідомого вибору пріоритетних цінностей.

Аналіз Базового компоненту дошкільної освіти дозволив нам резюмувати, що основними завданнями морального виховання дітей дошкільного віку є: залучення дітей вихованців до моральних цінностей, формування певних моральних якостей, здатності жити за законами моралі, вміння встановлювати власні пріоритети духовного саморозвитку, розвивати емоційно – чуттєву сферу, залучати дітей дошкільного віку до духовних

переживань, що дасть змогу зробити прагнення дитячих душ щирими і глибокими, наставляти на шлях становлення особистості як гуманної соціальної істоти.

Ми вважаємо, що найефективнішим засобом формування моральних цінностей дітей дошкільного віку є художнє слово, адже дослідивши його, як джерело словесної творчості, що має функцію передачі духовного досвіду, ми переконалися що його виховний вплив полягає в особливому транслюванні моральних норм і цінностей, які пояснюються дітям не абстрактно, а на конкретних ситуаціях.

З метою підтвердити гіпотезу нашого наукового дослідження, ми провели педагогічний експеримент, основні положення якого, сформульовані нами в другому розділі кваліфікаційної роботи. Експериментальне дослідження було проведено в три етапи:

- констатувальний;
- формувальний;
- контрольний.

На констатувальному етапі нами було проведено анонімне анкетування з батьками вихованців, з метою визначити основні шляхи надходження до дітей моралезнавчої інформації. Результати анкетування дали нам змогу більш чітко розуміти які джерела інформації, для дітей є найбільш актуальними. Наступним кроком, ми провели діагностику на визначення поля цінностей дошкільників за допомогою методики М. Рокича, провівши з дітьми роботу з ранжування запропонованих цінностей за пріоритетністю. Результати діагностики підтвердили необхідність розробити та впровадити методику роботи із формування моральних цінностей засобом художнього слова.

На формувальному етапі педагогічного експерименту, запроваджуючи розроблену методику в освітній процес у КЗ «ДНЗ № 42» КМР, ми, безпосередньо, реалізували зміст її робочої програми, який передбачав проведення дванадцяти бесід за прослуханими художніми творами

(рекомендованими освітніми програмами). Завершальним кроком стало проведення заключної діагностики, з метою визначення змін в ранжуванні дітьми духовних і матеріальних цінностей за пріоритетністю.

Контрольний етап дослідження дозволив проаналізувати отримані результати попереднього діагностування. Проведений аналіз свідчить про те, що отримані показники сформованості рівня моральних цінностей дітей значно підвищились, адже на відмінну від результатів початкового діагностування, дітей з високим рівнем виявлено більше на 20% більше.

Таким чином, динаміка змін рівня сформованості моральних цінностей дітей передшкільного віку в результаті запровадженої методики педагогічного експерименту є успішною.

Отже, мета нашого наукового дослідження була досягнута. Була виявлена, теоретичного обґрунтована та експериментально перевірена результативність використання засобу художнього слова в процесі формування моральних цінностей дітей передшкільного віку. Висунута нами гіпотеза, що ґрунтувалася на припущенні про те, що процес формування моральних цінностей дітей буде ефективнішим за умови використання художнього слова – підтверджена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвили Ш. Истина школы.– К.: СПД А.М.Богданова. 2005. 72 С4-13.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / наук. кер.: А. М. Богуш. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 615 від 22.05.2012 р. «Про затвердження Базового компоненту дошкільної освіти (нова редакція)». Київ: Видавництво, 2012. 26 с.
3. Беленька Г., Богініч О.Здоров'я дитини – від родини. К.: СПД Богданова А., 2006. С.191
4. Беленька Г.Рухницька П. Роль казок В.О. Сухомлинського в процесі виховання морально-етичних якостей дітей старшого дошкільного віку.Молодий вчений.2018.С.18-21
5. Бех І. Особистість у духовно-ціннісному вимірі. Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. 2002. N 9. С. 61-62
6. Білан О. Українське дошкілля: програма розвитку дитини дошкільного віку. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 256 с.
7. Богуш А. Духовне виховання на засадах української християнської педагогіки .Дошкільне виховання. 2005. №8. С.4.
8. Богуш А. Дефініції "духовність" і "моральність" в аспекті національного виховання в Україні. Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах : збірник наукових праць. К. 2000. Кн.1. С.18-23.
9. Богуш А. Духовність у вимірі мистецтва. Дошкільне виховання. 2013. № 9. С. 3-5.
10. Богуш А. Уроки духовності дітям. Одеса :СВД Черкасов. 2005. С 16
11. Божович Л. Личность и ее формирование в детском возрасте. Санкт-Петербург : Питер.2008. 257 С.
12. Борисова З.Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навч. посібник. Вища шк. 2004. С.210

13. Гавриш Н. Книга – незамінний засіб духовно-морального виховання. Дошкільне виховання. 2-13. № 9. С. 9-12.
14. Гончаренко С. Педагогічний словник .С. Гончаренко. К.: Либідь, 1997. С. 106 -216
15. Грицанов А. Новейший философский словарь.А. Грицанов. 3. изд., испр.Минск: Книжный Дом, 2003. С. 582
16. Дитина: програма для дітей від трьох до семи років. Г. Беленька, О.Богініч, Н. Богданець-Білоskalенко [та ін.].Київ:ун-т ім. Грінченка. 2016. 304 с.
17. Доменна О., Низьковська О. Розвивати духовний потенціал особистості дошкільника. Дошкільне виховання. 2013. № 9. С. 6-8.
18. Духовно-моральне виховання дітей на основі християнських цінностей у дошкільних навчальних закладах.URL: <https://revolution.allbest.ru/>
19. Кадушкіна Є. Діти і засоби масової інформації. Дошкольное воспитание. 2008. № 4. С. 116-118.
20. Карасьова К. Характеристика прояву ціннісних орієнтирів старших дошкільників у рольовій взаємодії з однолітками. Психологія розвитку дошкільника. 2013. Вип. 9. С. 120-133
21. Карнаухова А. Наукові дослідження питань морального виховання дітей дошкільного віку в історико-педагогічному аспекті. Вісник Київського міжнародного університету. Сер.: Педагогічна теорія і практика : зб.наук. пр. – К. : КиМУ. 2012. Вип. 3. С. 81-90.
22. Концепція національно-патріотичного виховання. Від 16. 06. 2015 р. № 641. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2015/6/17/contsepciya.pdf>
23. Княжева І.Проблема морального виховання дітей дошкільного віку: теоретичний аспект. Педагогіка вищої та середньої школи.2015. Вип. 46. С. 113-134.
24. Коваленко А. Як без біди розуму вчитися: морально - етична бесіда з дітьми старшої групи за казкою Л. Українки «Біда навчить». Дошкільне виховання. 2017. № 2. С. 28-29.

25. Кононко О. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника: (системний підхід). Київ : Стилос, 2000. С. 213 – 134
26. Крайг Г. Психология развития. СПб:Питер.2000. С. – 415 .
27. Купрієнко В., Клімова Л., Міхіна Н. Світ мистецтва – світ добра і любові. Дошкільне виховання. 2013. № 9. С. 13 – 14.
28. Ладивір С. Родинні джерела духовності. Дошкільне виховання. 2012. №5. С. 9 – 13.
29. Ладивір С. Тонкощі формування пізнавального розвитку дошкільника. Спеціалізований журнал «Практичний психолог: дитячий садок». 2013. – № 11. – С. 6–12.
30. Лисенко Н. Специфіка художнього слова і його функціональні вияви в українській літературі Рідне слово в етнокультурному вимірі.2012.С. 333-338
31. Лисина М. Формирование личности ребенка в общении. СПб.:Питер. 2009.С. 285
32. Лохвицька Л. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі».Тернопіль :Мандрівець, 2014. 128 с.
33. Лохвицька Л. Моральне виховання: погляди класиків і практиків сьогодення. Дошкільне виховання. 2018. № 12. С. 21-23.
34. Лохвицька Л. Тематичний проект як засіб морального виховання. Вихователь – методист. 2019. № 9. С. 53 – 56.
35. Медведєва С. Виховуємо у дітях добро. Палітра педагога. 2017. № 3. С. 6-12.
36. Михальцова Л. Феномен понятия "ценность" и его генезис в психолого-педагогических исследованиях. Педагогическое образование и наука : Научно-методический журнал. 2009. N 5. С. 30-37
37. Моральний розвиток і моральне виховання.Моральне виховання дітей дошкільного віку. URL: https://studopedia.su/16_171526_moralniy-rozvitok-i-moralne-vihovannya.html
38. Нерянова С. Духовно-моральне виховання на християнських

цінностях у ЗДО. Вихователь – методист. 2019. № 9. С. 57-58.

39. Нікітчина С. Актуальні проблеми дошкільної освіти: теорія і практика: навч. посіб. Київ: Видавничий Дім «Слово».2014. С. 1-15

40. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку. Н. Гавриш, Т. Панасюк, Т. Піроженко та ін. К. Українська академія дитинства, 2017.80 с.

41. Панченко В. Організація духовно-морального виховання дітей у дошкільних закладах. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. : Педагогічні науки.2014.Вип. 1.45.С. 107-111.

42. Піроженко Т. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу : методичні рекомендації. К.Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014.120 с.

43. Піроженко Т. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі : навч.-метод. Посібник.К.Видавничий Дім «Слово».2016.248 с

44. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка.: «Академвидав».2006.С. 210.

45. Про дошкільну освіту. Закон України № 2628-III від 11.07.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>

46. Прозорова Л. Казки, що вчать доброти. Дошкільне виховання. 2017. № 3. С. 16-18.

47. Пузанова Н. Морально-духовне виховання дітей дошкільного віку. Матеріали VIII регіональної науково-практичної студентської конференції «УКРАЇНСЬКА МОЛОДЬ. Духовність. Мораль. Громадянськість». Рубіжне: РПК.2013.С. 19-21.

48. Роль художньої літератури у процесі формування цінностей у дітей дошкільного віку.URL: <http://www.educationua.net/silovs-1506-1.html>

49. Русова С. Дошкільне виховання .Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навч. посіб. Вид. 3-є.Доп.Донецьк: ЛАН-ДОН.2011. С. 55-72.

50. Сабадишин Р. Філософські основи духовно-морального вихованн. Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка».Острог: Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія».Вип. 21. С. 149-150

51. Савченко О. Морально-етичне виховання на відмінно. Вихователь – методист. 2019. № 12. С. 24-25.
52. Смирнова Е. Особенности общения с дошкольниками: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. М.:Издательский центр «Академия». 2000. С 37.
53. Соловйова Л. Дослідження регулятивних механізмів ціннісних орієнтацій старших дошкільників. Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України .Срібна хвиля. 2013. Т. IV: Психологія розвитку дошкільника. Вип. 9. С. 247-259.
54. Сухомлинский В. Как воспитать настоящего человека. М:Просвещение.1990.С. 59-140.
55. Сухомлинська О. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук. К.: Всеукраїнський фонд «Добро».2006.С 33-35.
56. Сухорукова І. Пізнавати світ серцем і розумом. Філософія для дітей за творами Василя Сухомлинського. Дошкільне виховання. 2012. № 5. С. 14-16.
57. Токарева Л. Моральний розвиток дошкільника в сучасній сім'ї. Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки).2010.Бердянськ: БДПУ.№3.С. 68-73.
58. Токарева Л.Формування ціннісних орієнтацій як чинник моральності дошкільників у сучасному соціопросторі. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. Костюка НАПН України: Психологія розвитку дошкільника. Київ: Вид-во «Срібна Хвиля».2012.Т.IV.Випуск 8.С. 6.
59. Тюріна Т. Духовна педагогіка: витоки, сутність і перспективи розвитку: Монографія.Львів: СПОЛОМ.2005.С. 133
60. Указ «Про національна стратегію розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
61. Ушинский К.Человек как предмет воспитания:Опыт педагогической

антропології. Том II.М: Книга по Требованію. 2014.С.63-86.

62. Федорова М. Характеристика поняття «моральні цінності особистості».Освітологічний дискурс.2014. № 4. С. 247-257.

63. Федорова М. Виховання моральних цінностей у дітей дошкільного віку в різних видах діяльності. Наукові записки: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. 2010. № 87. – С. 209-215

64. Федорова М. Моральні цінності особистості: сутність поняття та основні характеристики. Проблеми освіти: збірник наукових праць. Спецвипуск.Вінниця – Київ.2015. С. 105-19

65. Фіцула М. Педагогіка : навчальний посібник.К.2005.С. 254

66. Химич Н. Підготовка студентів спеціальності «Дошкільна освіта» до духовно-морального виховання дітей дошкільного віку. Молодий вчений. 2017. № 6. С. 311-314.

67. Химич Н. Християнські цінності у духовно-моральному вихованні студентів. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Психологія і педагогіка. 2012.Вип. 21. - С. 171-178

68. Ціннісні орієнтації. Методика М. Рокича. URL: <https://vseosvita.ua/library/cinnisni-orientacii-metodika-m-rokica-24028.html>

69. Шевченко Г. Духовність особистості в контексті сучасного світорозуміння.Директор школи, ліцею, гімназії. 2004.№ 5. С.9

70. Широких О., Н. Космачова. Про формування морально-ціннісних орієнтацій. Дошкольное воспитание. 2008. № 4. С. 42-46.

71. Я у Світі» (нова редакція): програма розвитку дитини дошкільного віку. 2ч. Від трьох до шести (семи) років.О. Аксьонова, А. Аніщук та ін. Київ. 2019. 488 с.

Додатки

Додаток А

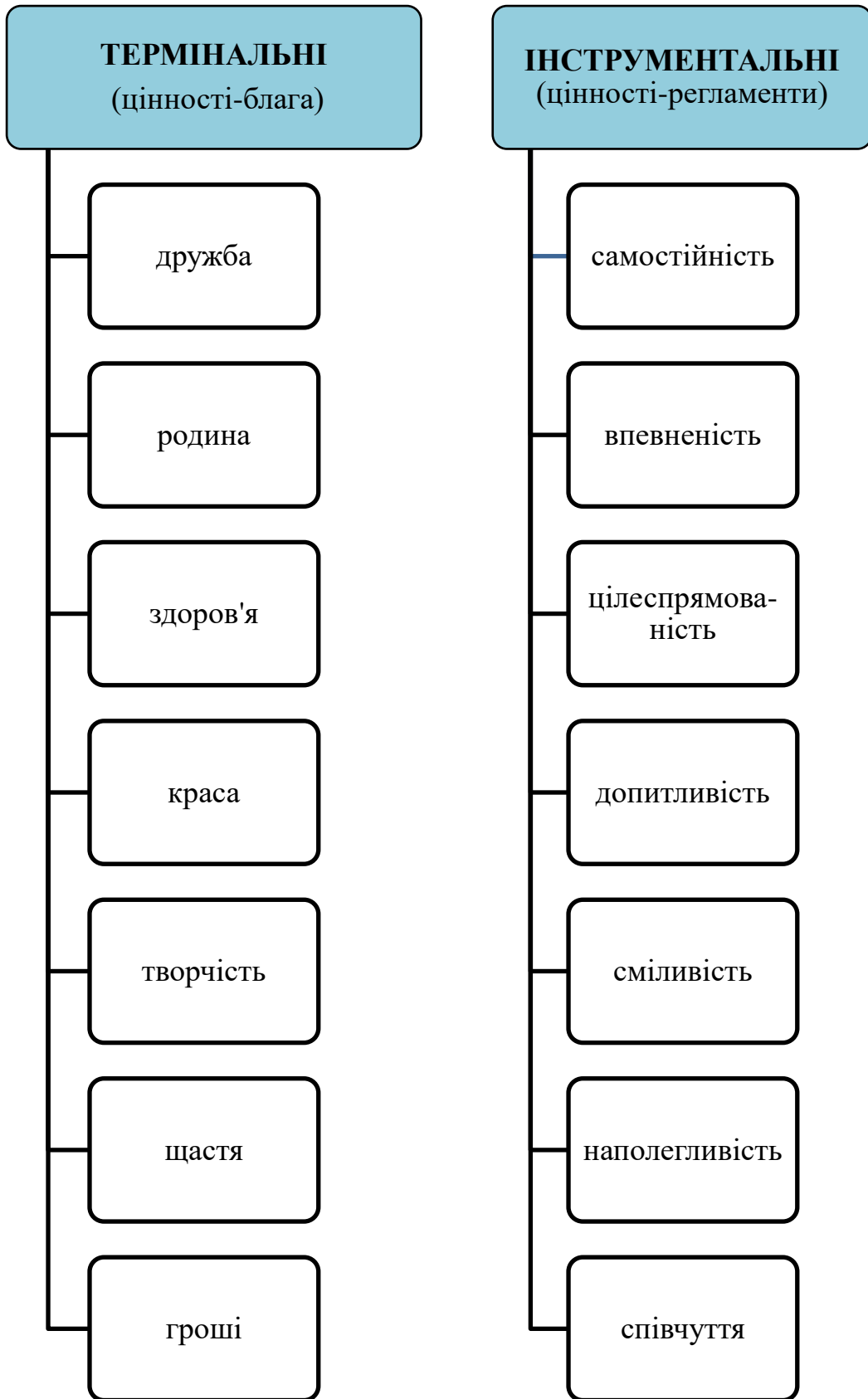

Рис. А.1 «Поле цінностей» дітей дошкільного віку у структурі БКДО

«Поле цінностей»

дітей дошкільного віку у структурі БКДО

Відповідно до якостей, які визначені у Базовому компоненті: самостійність, працелюбність, людяність, спостережливість, відповідальність, справедливість, самовладання, самолюбність, творчість можна виділити такі термінальні цінності (див. табл. Б.1.):

Таблиця Б.1.

Ціннісні орієнтації старших дошкільників	Освітня лінія у документі Базовий компонент	Предметно змістовна та діяльнісна реалізація освіти
Дружба	«Дитина в соціумі»	Діти, група, соціально – комунікативна компетенція
Родина	«Дитина в соціумі».	Сім'я, родина, родинно-побутова компетенція
Щастя	«Гра дитини»	Формування особистості в грі. Ігрова компетенція.
	«Особистість дитини».	Здоров'я та фізичний розвиток, особистісно – оцінна компетенція
	Дитина в соціумі»	Група в ЗДО
Краса природи	«Дитина у природному довкіллі»	Життєдіяльність людини у природному середовищі
	«Дитина у світі культури»	Предметно – практична діяльність
Гроші	«Дитина у світі культури»	Предметно – практична діяльність
	«Гра дитини».	Формування особистості в грі. Ігрова компетенція
Здоров'я	«Особистість дитини»	Здоров'я та фізичний розвиток
Зовнішня краса	«Особистість дитини».	Особистісно – оцінна компетенція.
Краса техніки	«Дитина у світі культури».	Предметно – практична діяльність. Світ мистецтва. Сприйняття

		мистецтва. Ціннісне ставлення до мистецтва. Художньо продуктивна компетенція.
Краса мистецтва	«Дитина у світі культури».	Предметно – практична діяльність. Світ мистецтва. Сприйняття мистецтва. Ціннісне ставлення до мистецтва. Художньо – продуктивна діяльність. Художньо – продуктивна компетенція.
Творчість	«Дитина у світі культури».	Художньо – продуктивна діяльність. Художньо – продуктивна компетенція.
	«Гра дитини».	Формування особистості в грі. Ігрова компетенція.

і такі інструментальні цінності старших дошкільників (див. табл. Б.2.):

Ціннісні орієнтації дошкільників	Освітня лінія у документі Базовий компонент	Предметно – змістовна та діяльнісна реалізація освіти
Самостійність	«Особистість дитини»	Самосвідомість, особистісно – оцінна компетенція.
	«Дитина в соціумі»	Сім'я, родина, родинно – побутова компетенція, люди, дорослі, діти, група, соціально – комунікативна компетенція.
	«Дитина у світі культури»	Предметно – практична діяльність, художньо – продуктивна діяльність, художньо – продуктивна компетенція.
	«Гра дитини».	Формування особистості в грі, ігрова компетенція.
Впевненість	«Особистість дитини»	Самоставлення, самосвідомість, особистісно – оцінна компетенція.
	«Дитина у соціумі»	Родина, родинно – побутова компетенція, люди, дорослі, діти, група, соціально – комунікативна компетенція
	«Гра дитини»	Формування особистості в грі, ігрова компетенція.

Цілеспрямованість	«Гра дитини»	Формування особистості в грі, ігрова компетенція.
	«Мовлення дитини»	Зв'язне мовлення, діалогічне мовлення, діалогічна компетенція, монологічна компетенція, мовленнєва компетенція, комунікативна компетенція.
Сміливість	«Особистість дитини»	Самоставлення, самосвідомість, особистісно – оцінна компетенція.
	«Дитина в соціумі»	Сім'я, родина, родинно – побутова компетенція, люди дорослі, діти, група, соціально – комунікативна компетенція.
	«Гра дитини»	Формування особистості в грі, ігрова компетенція.
Допитливість	«Особистість дитини»	Самоставлення, самосвідомість, особистісно – оцінна компетенція.
	«Дитина у світі культури»	Предметно – практична діяльність, світ мистецтва, сприйняття мистецтва, художньо – продуктивна компетенція.
	«Дитина в сенсорно – пізнавальному просторі»	Пізнавальна активність, сенсорно – пізнавальна компетенція.
Наполегливість	«Особистість дитини»	Самоставлення, самосвідомість, особистісно – оцінна компетенція.
	«Дитина в соціумі»	Сім'я, родина, родинно – побутова компетенція, люди, дорослі, діти, група, соціально – комунікативна компетенція.
	«Гра дитини»	Формування особистості в грі, ігрова компетенція.
Співпереживання	«Дитина в соціумі»	Сім'я, родина, родинно – побутова компетенція, люди, дорослі, діти, група, соціально – комунікативна компетенція
	«Гра дитини»	Формування особистості в грі, ігрова компетенція.

АНКЕТА**для батьків дітей передшкільного віку
«Шляхи морально-духовного виховання»**

Близький соціум:

1. Ви, чи хтось з Вашої родини пояснює своїй дитині, які вчинки добрі, а які погані?

а) Так

б) Ні

в) Не завжди

Інша

відповідь _____

2. Чи розповідаєте Ви, чи хтось з Вашої родини про цінності, такі як життя, здоров'я, любов, справедливість?

а) Так

б) Ні

в) Інколи

Інша

відповідь _____

—
Книги:

3. Чи читаєте Ви дітям? Які книги і як часто?

а) Так

б) Ні

в) Інколи

Такі

книги: _____

4. Читаючи книги зупиняєтесь на моральному змісті, пояснюєте вчинки героїв та їх поведінку висвітлені в творах?

а) Так, без обговорення

б) Так, без подальшого обговорення

в) Не зупиняюсь

Інша

відповідь _____

ЗМІ:

5. Ви контролюєте зміст телевізійних програм, які переглядає Ваша дитина?

а) Так

б) Ні

в) Інколи

Інша

відповідь _____

6. Обираючи програму чи мультфільм для перегляду Вашою дитиною, ви враховуєте моральний зміст, якості героїв, головні цінності?

а) Так

б) Ні

в) Інколи

Інша

відповідь _____

Заняття в ЗДО:

7. Чи розповідає Вам дитина, про які цінності, моральні норми вона дізналась на заняттях? Які і як часто?

а) Так

б) Ні

в) Інколи

Які цінності вашій дитині

найближчі? _____

8. Як вважаєте, звідки Ваша дитина отримує більше інформації морального змісту: від Вас, вихователя, книг чи ЗМІ?

а) Від нашої родини

б) Від вихователя в ЗДО

в) З книг

г) Зі ЗМІ

Набір карток до розробленої методики на визначення сформованості системи моральних цінностей шляхом їх ранжування.

Моральні цінності

(Сім'я, Батьківщина, турбота, праця, здоров'я, дружба)

Матеріальні цінності

(Гроші-багатство, комп'ютер, купа подарунків, солодоці, автомобіль, сучасна іграшка)

**Список дітей контрольної та експериментальної
груп педагогічного експерименту.**

№	Ім'я, прізвище дитини	
	Експериментальна група (ЕГ) <i>(Група № 5 «Веселка»)</i>	Контрольна група (КГ) <i>(Група № 10 «Ромашка»)</i>
1.	Аміна С.	Олександр Б.
2.	Андрій Д.	Ксенія Б.
3.	Артем О.	Дмитро В.
4.	Данило Ф.	Віктор Г.
5.	Евген П.	Христина З.
6.	Злата Б.	Богдан З.
7.	Златослава Я.	Аліса К.
8.	Марія Р.	Дмитро К.
9.	Мілана К.	Анна К.
10.	Павло К.	Кіра К.
11.	Мар'яна Т.	Артем К.
12.	Семіон М.	Ярослав К.
13.	Вероніка С.	Святослав Л.
14.	Сергій Х.	Вероніка Л.
15.	Тигран П.	Нікіта П.
16.	Богдан К.	Євангелін П.а
17.	Олексій Н.	Єлизавета С.
18.	Софія Є.	Даніїл С.
19.	Герман В.	Миросла Х.
20.	Маргарита Р.	Тимур Ч.

**Експериментальна програма проведення бесід морального змісту
за художніми творами на основі методики М. Рокича**

№	ТЕМА БЕСІДИ	ЦІННІСТЬ	Мета і план бесіди
I тиждень	«А серце тобі нічого не наказало?» (за оповіданням В. Сухомлинського рек. освітньою програмою «Скарбниця моралі»)	Доброта, любов, турбота	<p><i>Мета:</i> закріплювати уявлення про моральні якості людини. Формувати уявлення про те, що всі люди можуть бути добрими, гарними душею і вчинками. Створювати настрій радості від власних добрих вчинків. Виховувати доброту, турботливість, відповідальність.</p> <p align="center"><i>Запитання:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Чому мама дивилась на Андрійка великими очима? 2. Чому мама заплакала? 3. Яких людей називають безсердечними?
	Тема бесіди №2	Співставлення цінностей	Контрастне значення цінності
	«А серце тобі нічого не наказало?» за оповіданням В. Сухомлинського.	Турбота - подарунки	Коли ми хочемо зробити приємне комусь, можна щось подарувати. Але не завжди подарунок може показати турботу та любов.
3.	Тема бесіди	Цінність	Мета і план бесіди
II тиждень	«Кому ж іти по дрова?» за твором В Сухомлинського рек. Освітньою програмою «Скарбниця моралі»	Сім'я	<p><i>Мета:</i> розкрити самоцінність поняття «сім'я», «батьки», «рідні» як джерело життя та добра в душі і поведінці людини; розвивати бачення краси</p>

			<p>близьких людей; вдосконалювати морально-духовний досвід сімейного життя дітей; розгляд дерева і бесіда про родовід, сім'ю, батьків, рідних людей.</p> <p><i>Запитання:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Що сталося з мамою? 2. Як ви думаєте, ми можемо співчувати їй? 3.Що змусило матір засумувати? 4. Що зробили сини? Чи правильно вони зробили? 5. а як би вчинив ти?
	Тема бесіди №2	Співставлення цінностей	Контрастне значення цінності
	«Кому ж іти по дрова?» за твором В. Сухомлинського.	Сім'я – телефон	Користь телефону для спілкування з рідними у потрібну хвилину.
5.	Тема бесіди	Цінність	Мета і план бесіди
III тиждень	«Здоров'я — розкіш для людини» за віршем Н. Красоткіної (рек. освітньою програмою Українське дошкілля»	Життя і здоров'я	<p><i>Мета:</i> ознайомити дітей з поняттями життя та здоров'я, що це найбільше багатство людини; розкрити дивовижну красу і щастя людського життя.</p> <p>розвивати у дітей активну життєву позицію, бажання бути здоровим; виховувати бажання вести здоровий спосіб життя, піклуватись про близьких людей.</p> <p><i>Запитання:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Про що йдеться у вірші? 2.Чому здоров'я важливе для людини?

			3. Чому його називають розкішшю?
	Тема бесіди №2	Співставлення цінностей	Контрастне значення цінності
	Здоров'я — розкіш для людини» за віршем Н. Красоткіної (рек. освітньою програмою Українське дошкілля»	Життя і здоров'я — багатство, гроші	Для того щоб вилікуватися за гроші можна купувати ліки.
7.	Тема бесіди	Цінність	Мета і план бесіди
IV тиждень	«Сварка» за віршем М. Пригари рек. освітньою програмою «Скарбниця моралі»	Дружба	<p><i>Мета:</i> розвивати уявлення про дружбу і товаришування, як вияв людяності; закріпити поняття: турбота, піклування, взаємодопомога; розвивати прагнення добрих стосунків з людьми, виховувати дружні і товариські взаємини, відповідальність за свої вчинки, здатність виявляти гуманність до іншої людини.</p> <p><i>Запитання:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Що сталося у головних героїв? 2. Як ви думаєте, правильно вони вчинили? Чому? 3. Ви сваритесь зі своїми друзями? А чому вирішуєте помириться? 4. Хто твій найкращий друг? За що ти його любиш?
	Тема бесіди №2	Співставлення цінностей	Контрастне значення цінності
	«Сварка» за віршем	Дружба –	Справжні друзі завжди

	М. Пригари.	цукерки	діляться один з одним цукерками. Але дружити тільки через цукерки – не є справжньою дружбою.
9.	Тема бесіди	Цінність	Мета і план бесіди
V тиждень	«Майстер-ламайстер» за віршем С. Маршака (рек. освітньою програмою Українське дошкілля)	Праця	<p><i>Мета:</i> формувати цінність праці для життя людини; згадати різноманітність професій, розкрити їх значення. Виховувати повагу до працівників, до чужої праці. Розвивати бажання допомагати, приймати участь у праці дорослих.</p> <p><i>Запитання:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Про кого йдеться у вірші? Чому його так назвав автор? 2. Як ви гадаєте, для того, щоб щось виготовити, потрібно цьому навчитись? 3. Які ви професії знаєте? Чи потрібно шанувати людей які працюють? Чому? 4. Яку працю виконуєш ти? 5. Якщо на нашій ділянці посадять красиві квіти, ми ти захочеш їх затоптати? Чому?
	Тема бесіди №2	Співставлення цінностей	Контрастне значення цінності
	«Майстер-ламайстер» за віршем С. Маршака	Праця – комп'ютер	Для того, щоб купувати дорогу техніку, гаджети потрібно плідно працювати. Якби батьки були такими майстрами, то купувати потрібні речі не могли б.

11	Тема бесіди	Цінність	Мета і план бесіди
VI тиждень	«З тобою Україна» за віршем П. Осадчука рек. освітньою програмою «Українське дошкілля»)	Батьківщина	<p><i>Мета:</i> вчити розуміти поняття «Батьківщина»; викликати бажання поповнювати свої знання про Україну; поглибити знання про народну символіку, державні символи. Виховувати почуття приналежності до свого народу, його духовної культури.</p> <p><i>Запитання:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Як називається наша країна? Як ще її можна назвати? 2. Чому нас називають українцями? 3. Чи потрібно поважати свою батьківщину? За що її можна поважати?
	Тема бесіди №2	Співставлення цінностей	Контрастне значення цінності
	«З тобою Україна» за віршем П. Осадчука	Батьківщина - машина	<p>Машина може забруднювати повітря, що шкодить природі</p> <p>На машині можна об'їхати всю країну, роздивитися її красу.</p>

Примітка:

- перелік художніх творів представлений нами у додатку _____
- перелік прислів'їв та приказок з морального виховання використані за освітньою програмою «Скарбниця моралі» Л. Лохвицької і представлені нами у додатку _____

**Художні твори до проведення бесід морального змісту
з дітьми передшкільного віку**

КОМУ Ж ІТИ ПО ДРОВА?

(В. Сухомлинський)

Край села живе вдова з трьома синами. Два сини вже дорослі юнаки, високі, ставні, славні, красиві. А третій — підліток Юрко — маленький, тоненький, мов очеретина.

Було це взимку. Впав глибокий сніг, дме північний вітер, тріщить мороз.

Мати говорить — немовби сама до себе, але щоб і сини чули:

— Холодно, діти. А дров немає... Кому ж за дровами йти?

Мовчать старші сини, нахилили голови, дивляться в землю і піч колупають.

— Я піду за дровами, мамо,— сказав найменший син.

— А морозу ж ти не боїшся? — питає мати й на старших синів поглядає.

— Ні, не боюсь,— відповідає син і одягається.

— Ну, що ж, іди, Юрку,— сказала мати, важко зітхнула й поцілувала сина.

Пішов Юрко. І враз стало в хаті так тихо, немов усе живе, що є в світі, прислухалося й думало: що ж воно буде? І вітер надворі затих. Два старші сини підвели голови, подивилися на матір і сказали:

— Ми теж підемо в ліс, мамо.

— Ідть, сини,— прошепотіла мати й заплакала від радості.

А СЕРЦЕ ТОБІ НІЧОГО НЕ НАКАЗАЛО?

(В. Сухомлинський)

Андрійко прийшов зі школи і побачив заплакану матір. Він поклав книжки й сів за стіл. Чекає обіду.

— А тата відвезли в лікарню, — каже мати. — Занедужав батько.

Вона чекала, що син занепокоїться, стривожиться. Та син був незворушний, спокійний.

Мати великими очима дивилась на Андрійка.

— А нам завтра до лісу йти, — каже Андрійко. — Завтра ж неділя. Учителька наказала, щоб усі прийшли до школи о сьомій ранку.

— То куди ж ти підеш завтра? — запитала мати.

— До лісу... Як наказала вчителька.

— А серце тобі нічого не наказало? — спитала мати й заплакала.

У ДВОРІ

(Марія Пригара)

Сніжок сьогодні сиплеться,

Кружляє угорі.

У нас маленька дівчинка

Гуляє у дворі.

По білій стежці тупає

З лопаткою в руках,

Ведмедика пухнатого

Катає в саночках.

Тут раптом хлопці вибігли,-

Такий почався бій!

Аж зовсім зникла дівчинка

У хмарі сніговій.

Злякалася малесенька,

З усіх побігла ніг,

За камінь зачепилася

І впала прямо в сніг.

Згубила і ведмедика,

І саночки свої...

А хлопці снігом кидають,
Засипали її.
Тут я до неї кинувся,
На руки підхопив,
—Невже ж то вам не соромно! —
Гукнув на хлопчаків.
І став я потім дівчинку
Катати в саночках,
Засніжену, заплакану,
З ведмедиком в руках

ЗДОРОВ'Я — РОЗКІШ ДЛЯ ЛЮДИНИ

(Надія Красоткіна)

Здоров'я — розкіш для людини,
Найбільша цінність у житті.
Як є здоров'я день при днині,
Можливість є йти до мети.
Тоді є радість, щастя, диво,
Краса у крапельці роси.
Тоді людина йде щасливо
Серед безмежної краси
Й чарівність світу відчуває.
Для неї в хмурість — дні ясні.
Вона всі труднощі долає
Й співає радісні пісні.
Вона — здорова! Це чудово,
Бо їй нічого не болить.
Вона добро творить готова.
І це прекрасно! Можна жити!

СВАРКА

(Марія Пригара)

Рано-вранці за дрібнички
Посварились дві сестрички.
— Не чіпай моєї книжки!
Не бери ведмедя Мишки!

— Віддавай мій олівець,
Що поламаний кінець!
І шматок отої стрічки,
І лялькові черевички.
В мій куточок не ходи!
Ми у сварці назавжди! —

Посідали по кутках,
Надулися — глянуть страх!
А надворі дощ і вітер,
Дуже сумно так сидіти!
Де не глянеш — скрізь краплинки,
Навіть просвітку нема.

...Почекали дві хвилинки,
Обернулись крадькома.
Вдвох одразу обернулись,
Не хотіли — а всміхнулись.
Що за гра на самоті?
Вже й ляльки якісь не ті...
І, забувши всі дрібнички,
Помирились дві сестрички

З ТОБОЮ Україна

(П. Осадчук)

Послухай, як струмок дзвенить,

Як гомонить ліщина.

З тобою всюди, кожна мить

Говорить Україна.

Послухай, як трава росте,

Напоєна дощами,

І як веде розмову степ

З тобою колосками.

Послухай, як вода шумить –

Дніпро до моря лине, -

З тобою всюди, кожна мить

Говорить Україна.

МАЙСТЕР –ЛАМАЙСТЕР

(С. Маршак)

Я учитись не бажаю,

сам усе чудово знаю.

Столяр я умілий —

майстер свого діла!

Я, признатись, не люблю

порпатись в дрібницях.

От візьму — буфет зроблю!

Це вам не дурниця.

Я зроблю буфет як слід —

він стоятиме сто літ.

Витешу з ялиці я нові полиці.

Нагорі у вас сервіз,
 чайний посуд буде.
 А під ним — просторий низ,
 там поставим блюдо.
 Тут середні етажі,
 ящички дубові,
 в них виделки, і ножі,
 і ложки столові.
 У моїй столярні
 інструменти гарні:
 плоскогубці і пила,
 ще й сокира немала,
 молоток, рубанок,
 долото, фуганок.
 Дошки я приготував.
 І даю вам слово:
 буде все, що обіцяв,
 завтра вдень готове!
 Завищала пила,
 задзижчала, як бджола.
 Йшла, ішла — а далі ні!
 Серед дошки стала,
 наче в лещата міцні
 враз вона попала.
 Я вперед її жону,
 та ніяк не протягну.
 Став назад її виймать —
 в пилки зубчики тріщать...
 Не вдається щось буфет —
 В'язкість в нім пропала.

краще збити табурет,
 не кривий — пряменький,
 чистий і гладенький.
 Все ж я майстер із майстрів,
 від роботи пропотів...
 В мене руки вмілі —
 знаюся в цім ділі!
 Раз, два — в деревину.
 Три, чотири — по коліну.
 В деревину, по коліну,
 у стіні пробив щілину.
 Топорище — пополам,
 а на лобі в мене шрам.
 Обійдусь без табурета.
 Краще — рама для портрета.
 Є портрет у домі
 в нас дідової мами.
 Та підхожої якраз
 не знайшлося рами.
 Я гвіздків чимало взяв
 і чотири планки,
 а на кухні відшукав
 клею аж півбанки.
 Раму я зроблю в півдня,
 дам їй позолоту,
 і похвалить вся рідня
 цю мою роботу.
 Тільки клей — хоч не бери:
 пересохлий від жару.

Позбиваю планки я,
щоб ця рамочка моя
добру міцність мала.
Як ударив молотком —
цвях зігнувся черв'яком.
Другий я хотів забить —
він зробивсь дугою вмить.
А як третій цвях забив,
то головку геть скрутив.
— Ну, та й цвяхи! — мовив я.—
Не заб'єш їх прямо! —
І понині ще моя не готова рама...
Ех, журитись не люблю
жодної хвилини!
Я на зиму наколю
скалочок з ялини.
Скалочки колючі,
і тонкі, й горючі,
затріщать, як на пожарі,
у старому самоварі.
От як весело горять!
А хлоп'ята цокотять:
— Іди сюди,
в самовар їх клади.
Ти у нас не майстер,
ти у нас ламайстер.

**Перелік прислів'їв та приказок з морального виховання
за освітньою програмою «Скарбниця моралі»**

Л. Лохвицької

- Більше болить від язика, ніж від ножа.
- Буде каяття, та не буде вороття.
- В лиху годину пізнаєш вірну людину.
- В чуже просо не пхай носа.
- Весела думка – половина здоров'я.
- Веселий сміх – здоров'я.
- Вміння поводитися прикрашає і нічого не коштує.
- Вода й камінь довбе.
- Гни дерево, поки молоде, учи дитя, поки мале.
- Грається як кіт з мишею.
- Дарма не бійся, але стережися.
- Добре роби – добре й буде.
- Добре слово краще за цукор і мед.
- Добро добром згадують.
- Добро довго пам'ятається, а злеє ще довше.
- Доброго тримайся, поганого цурайся.
- Доброму гостю господар радий.
- Друзі пізнаються в біді.
- З добрим держись, а лихих стережись.
- З ким поведешся, від того й наберешся.
- З чужої біди не смійся.
- Заздрість здоров'я їсть.
- І сам не гам, і другому не дам.
- Лежачого не б'ють.

- М'яко стеле, та твердо спати.
- Менше говори – більше вчуєш.
- Менше обіцяй – більше роби.
- На злодієві шапка горить.
- На любов і смак – товариш не всяк.
- На те й лихо, щоб з ним битись.
- Не брудни криниці, бо схочеш водиці.
- Не з багатством жити, а з людиною.
- Не загібай жар чужими руками.
- Не кажи гоп, поки не перескочиш.
- Не радій чужому горю.
- Не тим багатий, що є, а тим багатий, чим поділитися радий.
- Не шукай правди в других, коли в тебе її нема.
- Ніде правди діти.
- Один за всіх, всі за одного.
- Одне приємне слово – наче сад цвіте.
- По можливості не кривдь і мурашку.
- Поки хвалько нахвалиться, будько – набудеться.
- Поспівчував хворому – повернув йому половину здоров'я.
- Правда кривду переважить.
- Рана загоїться, а лихе слово – ні.
- Скажи мені, хто твій товариш – тоді я скажу, хто ти.
- Сказав, мовби зав'язав.
- Слова щирого вітання дорожчі за частування.
- Слово не стріла, а ранить глибше.
- Стидно, аж вуха в'януть.
- У чужій руці завжди шматок більший.
- У чужому домі не будь примітним, а будь привітним.
- Хто доброї ради не слухає, тому тяжко допомогти.

- Хто не слухає матері – слухає біду.
- Цяця, цяця та в кишеню.
- Чесне діло роби сміло.
- Чим багаті, тим і раді.
- Шануй людей – і тебе шануватимуть.
- Що посіяв – те й пожнеш.
- Що правда, то не гріх.
- Що хата має, тим і приймає.
- Як мед, так і ложкою.
- Як на душі, так і на тілі.
- Який гість – така йому і честь.